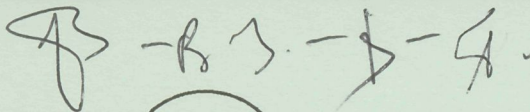

Historische Kring Bemmel

Jaargang 11, nr. 2
Mei 2001

1754-122

Historische Kring Bemmels

ISSN 1384-9271

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 11 no. 2.

Inhoudsopgave:

Woord van de voorzitter	1
In memoriam ds. W.G. Overbosch	2
Monumenten in Waalsprong en Schuytgraaf	3
Jeugdherinneringen Jan Costermans 1939 - 1948	9
Sommige dingen hebben hun tijd nodig	17
De Wederopbouw	18
Klas 2 van 1933	26
De kerk van Haalderen	29
Een 'kersenpakket' per post	34
Harmonie Udi in 1934	36
In Bemmels stond een huis - Aan de Molenwei	38
Mond- en klauwzeer in 1920	40
Oud archiefmateriaal (13)	41
Een krantenknipsel (30)	42
Uut de ouwe deus (30)	43
Machinefabriek "De Remise" G.C. Steenhof en Zn	44
Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (6)	60
't Is historisch (7) - Autorit	67
Oude gebruiksvoorwerpen	68
Straatnamen in Bemmels, Haalderen en Ressen (18)	70
Internetwetenswaardigheden	70
Boeken	71
Agenda	71
Advertenties	
Colofon	

Kopij volgende nummer:

Dit is de dertigste uitgave van het kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer in september 2001 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum van inleveren willen wij graag 15 augustus 2001 aanhouden.

Woord van de voorzitter

Op het moment van schrijven van dit voorwoord staat het Bemmelse verleden volop in de belangstelling. Bij het uitgraven van de grote kastanjeboom op de Essenpas stootte men op resten van een enorme fundering. 'Kastanje legt oude kasteelmuur bloot' kopten de regionale dagbladen en zelfs de nationale commerciële tv-zenders besteedden er aandacht aan. Onderzoek moet uitwijzen of de resten werkelijk hebben toebehoord aan het kasteel 'Hof van Haalderen'. Op onze thema-avond in mei zal, aansluitend op de algemene ledenvergadering, het raadsel worden onthuld.

Over de huisvesting kan ik u melden dat ons nog steeds geen vervangende ruimte is aangeboden. Wij zijn weer in overleg met de gemeente en met 'De Kinkel'. Voorlopig vindt u ons nog op de vertrouwde zolder van 'Brugdijk', op dinsdagochtend van 10 tot 12 uur.

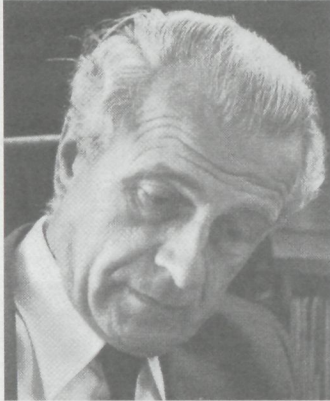
Een ander actueel en ook spraakmakend onderwerp is de naamgeving van de nieuwe gemeente. De regen van protesten heeft de politiek doen besluiten om in september aanstaande een referendum te houden. Men is de betekenis van het woord democratie blijkbaar toch niet vergeten. Maar ja, welke naam wordt het nu? In het januarinumnummer van 2000 heb ik gepleit voor een naam die verband houdt met het landschap, met de strijd tegen het water, met de cultuurhistorie van het gebied. Het huidige Bemmel is een landelijke gemeente met een rijke historie die het verdient een naam te krijgen vol symboliek. Betuwestad voldoet zeker niet aan eerder genoemde criteria. De VVD heeft inmiddels een prijsvraag uitgeschreven voor het bedenken van een nieuwe naam. Een goed voorbeeld doet volgen... De historische kringen, verenigd in het 'Platform tot behoud van het cultuurhistorisch erfgoed', zullen zeker een duit in het zakje doen. Heeft u nog suggesties, wilt u ze dan aan ons doorgeven?

Tot slot vermeld ik nog enkele onderwerpen waarover u in dit blad kunt lezen: archeologische monumenten in de Waalsprong, een artikel over de wederopbouw, een verhaal over de kerk van Haalderen, de jeugdhervormingen van Jan Costermans, aflevering 6 uit de geschiedenis van Doornik (wat volgens mij al voldoende inspiratie zou kunnen opleveren voor een goede gemeentenaam), een bijdrage over de smederij van Steenhof en nog veel meer; veel leesplezier.

Marc Kocken

In memoriam ds. W.G. Overbosch

Onlangs bereikte mij het bericht van het overlijden op 30 januari jl. van ds. W.G. Overbosch, emeritus-predikant van de Hervormde Kerk, op de leeftijd van 81 jaar. Het bestuur van onze kring vroeg mij enkele woorden te wijden aan zijn nagedachtenis.

Er zijn wellicht nog enkele ouderen onder ons, die zich de naam en de persoon van ds. Overbosch zullen herinneren. Ds. Overbosch was vanaf 3 september 1944 tot 1948 predikant in de Nederlands Hervormde Gemeente Ressen en Doornik. Dat was zijn eerste gemeente. Hij en zijn vrouw hadden begin september hun intrek genomen in de pastorie aan de Ressensestraat 48. Op 17 september barstte het oorlogsgeweld los van 'Market-Garden', juist toen hij zijn derde dienst leidde in het Ressense kerkje. Die gebeurtenis vormde de inleiding tot een periode die, zoals wij allemaal weten, diepe sporen heeft

getrokken in het leven en de herinnering van de toenmalige bewoners van onze streek. Dat gold zeker ook voor ds. Overbosch.

Het lag dan ook erg voor de hand dat de Historische Kring Bemmeler een beroep op hem deed, toen wij het boekje 'Twee keer bevrijd' voorbereidden. Dit kwam uit in mei 1995 ter gelegenheid van 50 jaar bevrijding. Het kostte wat moeite om hem op het spoor te komen, maar we vonden hem tenslotte na al die jaren terug in Amsterdam. "Of hij voor ons boekje nog wat herinneringen aan die tijd aan het papier wilde toevertrouwen?" Die vraag beantwoordde hij met een volmondig ja. Hij had in die bange maanden die volgden op september 1944 een dagboek bijgehouden en daaruit is -heel sterk bekort- zijn bijdrage gehaald, die tenslotte in 'Twee keer bevrijd' is opgenomen. Ik zal zijn verhaal hier niet opnieuw vertellen; men leze het boekje er op na.

Waar het mij nu, na zijn overlijden, vooral om gaat is dat uit wat hij schrijft het beeld oprijst van een man, die zeker in de tijd van de wederopbouw na mei 1945 een uiterst belangrijke rol heeft gespeeld. Een groot deel van de Betuwe lag in puin, niets functioneerde meer. De bewoners keerden na een maandenlange evacuatie terug naar hun kapotgeschoten en leeggeplunderde woningen. Er was behoefte aan alles en in de eerste plaats aan mannen en vrouwen met menselijke bewogenheid, visie en organisatietalent, die in staat waren vanuit het niets tot een zo goed mogelijk gecoördineerde aanpak te komen van de heersende chaos.

Ds. Overbosch toonde zich uit dat hout gesneden. Hij trad toe tot het Inter-Kerkelijk-Overleg, dat een aanpak organiseerde om de ergste nood te lenigen. Hij zat in het bestuur van de Centrale Stichting Herstel Betuwe, ondergebracht op het landgoed 'Oosterhout' van baron Van Boetzelaer. Hij beheerde de portefeuille 'Voorlichting en Propaganda' van de HARK (Hulp Aktie Rode Kruis) en heeft in die hoedanigheid het hele land afgereisd om aandacht te vragen voor de nood in de Betuwe. De hulpactie vanuit Lisse voor Bommel is daaruit voortgekomen (resultaat: f 35.000 en een schip met goederen en kleren). Hij legde contact met de Zwitserse kerken, wat resulteerde in noodvoorzieningen voor de hier in puin geschoten kerkgebouwen. Kortom, ds. Overbosch was één van de onmisbare steunpilaren in die tijd, een stuwende kracht, aan wie de toenmalige bewoners van deze streek veel te danken hadden.

Hij en zijn vrouw hebben in 1995, tijdens de hernieuwde contacten met Ressen ter gelegenheid van de presentatie van 'Twee keer bevrijd', ervoor gekozen in Ressen te worden begraven, naast het kerkje dat zo'n bijzondere plaats heeft ingenomen in hun herinneringen aan de periode, die zij, nu meer dan een halve eeuw geleden, hier hebben doorgebracht.

Wij gedenken ds. Overbosch met respect en dankbaarheid.

Leen Reinink

Monumenten in Waalsprong en Schuytgraaf

Met enige regelmaat wordt er in onze gemeente en de buurgemeenten archeologisch onderzoek verricht. In het volgende kringblad komt het vervolgonderzoek op de Essenpas aan bod. In deze bijdrage wordt u meegenomen naar een stukje bodemarchief uit de prehistorie, dat voor een deel op voormalig Bommels grondgebied is gelegen.

De Monumentenwet

Eén van de taken van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek is het veilig stellen van terreinen van zeer hoge archeologische waarde door middel van wettelijke bescherming op basis van de Monumentenwet 1988. Een wettelijke status betekent dat vanaf het moment van voorbescherming alle wijzigingen van de betrokken percelen in principe vergunningplichtig zijn. Aangezien een dergelijke status de nodige consequenties kan hebben voor de betrokken eigenaren is het van belang om zorgvuldig met een dergelijke aanwijzing om te gaan. Het kan bijvoorbeeld niet zo zijn dat een agrariër op een akker plotseling niet meer mag ploegen. Wel kan in de vergunningplicht worden bepaald dat bijvoorbeeld alle activiteiten die dieper gaan dan 30 cm vergunningplichtig zijn, waardoor voor bijvoorbeeld diepploegen wel een

vergunning noodzakelijk is. Vanzelfsprekend zal bij de afweging of een vergunning wel of niet verleend wordt zorgvuldig naar de archeologische belangen gekeken worden, maar ook naar de belangen van de aanvrager.

Om tot een wettelijke bescherming te komen moet een voorgeschreven procedure doorlopen worden, waarbij alle belanghebbenden (eigenaren, gemeente en provincie) hun advies kunnen uitbrengen. Vaak is er verwarring over de gehanteerde terminologie. Op de Archeologische Monumenten Kaart van Gelderland is sprake van terreinen van archeologische betekenis, van hoge archeologische waarde en van zeer hoge archeologische waarde. Het betreft in principe allemaal archeologische monumenten, maar alleen de belangrijkste monumenten zijn wettelijk beschermd. Bij het bepalen welke status een archeologisch terrein krijgt, spelen zaken als gaafheid, conservering, zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde, representativiteit en belevingswaarde een doorslaggevende rol.

Waarom wettelijke bescherming?

Het belangrijkste doel van wettelijke bescherming is om toekomstige generaties in staat te stellen met betere methoden en technieken de vragen van hun tijd te beantwoorden. Bovendien willen ook zij kunnen genieten van de schaarse zichtbare resten van ons rijke verleden: onder andere mottes, ringwalburgen, grafheuvels, terpen en hunebedden. Het aantal archeologisch waardevolle terreinen is de afgelopen jaren drastisch teruggelopen. Door nieuwbouw, de aanleg van autowegen en spoorwegen en waterpeilverlaging is de afgelopen 50 jaar een derde van alle archeologische terreinen, meestal ongezien, verloren gegaan. Ook toekomstige generaties willen net zo als wij, graag antwoorden vinden op hun vragen. Het behoud van een representatief bestand van archeologische terreinen is daarom bijzonder belangrijk.

Archeologische monumenten in het algemeen

In Nederland kennen we circa 1600 wettelijk beschermde monumenten, waarvan een derde in Gelderland gelegen is. De afgelopen jaren wordt de beschermingsagenda vooral bepaald door het streven naar een representatief monumentenbestand, dat wil zeggen zoveel mogelijk grafvelden, nederzettingen etc. uit alle perioden beschermen op basis van een evenwichtige geografische spreiding. Zo zijn de afgelopen jaren in de regio Oost (Gelderland en Overijssel) bijvoorbeeld een grafveldje van de Trechterbekercultuur in Tubbergen, de motteversterkingen Barlham en Montferland, een restant van een negende eeuwse wal in Deventer, grafheuvels in Eibergen, een urnenveld in Aalten en mesolithisch/neolithische nederzettingsterreinen in Arnhem en Nijmegen wettelijk beschermd.

De Waalsprong: Zuiderveld-oost en west

Al in een vroeg stadium heeft de gemeente Nijmegen het nieuw te ontwikkelen gebied, de Waalsprong, door RAAP Archeologisch Adviesbureau op

archeologische resten laten inventariseren. Door de archeologische resten in kaart te brengen, kon bij de verdere planning rekening gehouden worden met deze waarden. Uitgangspunt daarbij was het behoud van archeologische vindplaatsen. Waar dit niet mogelijk is, worden de nederzettingen en grafvelden in een vroegtijdig stadium opgegraven. De afgelopen jaren is in de pers regelmatig aandacht besteed aan de resultaten van deze opgravingen.

Kaartbeeld MediaProducties ROB (M. Kosian). Locatie beschermde terreinen omcirkeld.

Tijdens het inventariserende onderzoek zijn op twee locaties, die alleen kunstmatig van elkaar gescheiden zijn door de spoorlijn en autoweg Arnhem-Nijmegen, nederzittingsresten aangetroffen uit onder andere het Mesolithicum en Neolithicum. Deze terreinen trokken al snel de aandacht van de ROB. Het aantal wettelijk beschermde monumenten uit deze perioden is beperkt

Weliswaar zijn veel grafheuvels uit onder andere het Neolithicum beschermd, maar de bijbehorende nederzettingen kennen we (nog) niet of zij zijn door latere activiteiten aangetast. Bescherming van nederzettingsterreinen past dus in het streven naar een representatief monumentenbestand. Daarnaast scoren de beide terreinen ook op de overige selectiecriteria hoog.

Tot op heden is in het rivierengebied slechts een beperkt aantal terreinen uit deze periodes bekend. Dit is onder meer het gevolg van de diepteligging, waardoor deze terreinen niet snel ontdekt worden. Bovendien zal door latere activiteiten van de rivieren een groot aantal van deze terreinen weer weggespoeld zijn. Doordat de nederzettingen in latere tijden weer afgedekt zijn door jongere afzettingen, zijn deze in het algemeen zeer goed geconserveerd. Wanneer we dergelijke terreinen tegenkomen, vormen ze dan ook een bijzondere bron van informatie. Over het exacte karakter van deze vindplaatsen zullen we vooralsnog niets te weten komen. Hebben hier jagers en verzamelaars gedurende een korte periode hun kamp opgeslagen? Hebben landbouwers hier hun boerderijen gehad of kwamen zij alleen om te vissen? Wie waren deze mensen? Hoe zagen hun huizen of hutten eruit? Hoe begroeven zij hun doden? Op al deze vragen zal voorlopig geen antwoord gegeven kunnen worden. Tenminste niet op basis van onderzoek op de genoemde vindplaatsen. Wel zullen elders in Nederland vergelijkbare terreinen opgegraven worden, omdat deze niet behouden kunnen blijven.

De Schuytgraaf

In Arnhem, in de nieuw te bouwen wijk de Schuytgraaf, heeft gedetailleerd onderzoek een schat aan gegevens opgeleverd over onder andere het natuurlijke milieu uit het Neolithicum.

Stel je eens voor, zomaar een dag 7000 jaar geleden in de Schuytgraaf:

... Over het water bedekt met witte waterlelies, gele plomp en watergentiaan komt langzaam een kano aangevaren, gemaakt van een uitgeholde boomstam. Eenden dobberen onverstoorbaar tussen de vele waterplanten. Vijf personen, drie oude mannen van ongeveer dertig jaar en twee jongens van rond de 12 jaar, zitten in het vaartuig en roeien rustig langs de oever met een dichte begroeiing van lisdodden (rietsigaren). Verderop zien we een soort schiereiland met tussen dichte bosjes (iep, hazelaar, els en wilgen) open stukken met hoog gras en fraai gekleurde bloemen (boterbloem, kaardebol en ratelaar).

Aan de noordzijde van het water is een hoogte zichtbaar met een dicht bos (beuken, eiken), veel later zal dit de naam Veluwe gaan krijgen. Hier en daar vliegen wat vogels schuw op, terwijl bij een struik wat beweging is waar te nemen. Een zwijn scharrelt hier naar wat voedsel, maar verdwijnt wanneer hij stemmen hoort. De mannen zijn gekleed in luchtige zomerkleding. In de boot ligt een aantal speren en bogen met pijlen in een houder voorzien van verschillende spitsen. Sommige spitsen zijn vooral geschikt voor de jacht op watervogels, terwijl enkele

zwaardere exemplaren ook gebruikt kunnen worden voor de jacht op herten en zwijnen. Voorin ligt een stenen dissel voorzien van een steel. De kano is gemaakt van een met behulp van vuur en deze dissel uitgeholde boomstam. Achterin de kano ligt een fuik gemaakt van fijne twijgen naast een mand gevlochten van riet en gras.

De eerste bewoners van de Schuytgraaf (schildering Kevin Wilson).

De kano meert aan op het uiterste puntje van de landtong. In het gras is te zien dat deze plaats eerder is bezocht. Op enkele plaatsen liggen nog steeds herkenbare haardplaatsen, waarvan de vuren lang geleden hebben gebrand om de bezoekers te verwarmen en het gevangen wild en vis smaakvol klaar te maken. De oudste man draagt aan zijn gordel een buidel met een kostbare inhoud: enkele stukjes oker, die gebruikt worden om bij bijzondere gelegenheden bepaalde voorwerpen of de huid rood te kleuren. Snel zoeken de jongens een aantal dunne takken uit dat het frame vormt voor een eenvoudig onderkomen en verzamelen gras om er door heen te vlechten. Twee anderen gaan met de kano weg om de visfuik uit te zetten. De oudste man zit bij een vuurtje en maakt met behulp van meegenomen vuursteen, afkomstig van de hoge gronden in het noorden, en een stuk gewei enkele spitsen, die bevestigd zullen worden op enkele kaarsrechte pijlschachten die al gereed liggen. Twee keer per jaar slaat men hier een kamp op om te vissen op baars en karperachtigen en, zoals deze keer, te jagen op eenden. Het vlees, evenals de verzamelde waternoten, zal worden meegenomen naar het dorp op de hoge gronden in het noorden waar

deze zomer hun basiskamp is opgeslagen. In totaal wonen hier ongeveer 25 mensen....

De resten die bovengenoemde jagers achterlieten, zijn kort na hun vertrek bedekt door dikke lagen klei (2–5 meter) die afgezet werden door de toenemende invloed van de rivieren. Tijdens het booronderzoek zijn monsters genomen van de verschillende lagen. Deze zijn onderzocht op het voorkomen van zaden en pollen (stuifmeel), scherven, vuursteen, stukjes oker en botresten. Uit dit onderzoek bleek dat hier bewoningsresten uit de periode 6000–3500 voor Christus goed bewaard zijn. De resultaten van dit onderzoek en die van andere opgravingen maken een reconstructie als bovenstaand mogelijk.

De in de boringen op de Schuytgraaf aangetroffen resten bieden de gelegenheid een eerste indruk te krijgen van de bewoners van dit terrein en van de natuurlijke omgeving. Vast staat dat we hier met een bijzonder goed bewaard terrein te maken hebben. Zo zijn onder andere visschubben van de baars gevonden die meer dan 5500 jaar oud zijn, terwijl resten van planten het verhaal vertellen van de begroeiing in die tijd. Er werden onder meer resten van de waternoot gevonden. Deze plant, waarvan de noten gegeten konden worden, is sinds lang uit Noord-West Europa verdwenen; de zomers in onze streken zijn te koud geworden voor deze plant.

De meeste informatie ligt echter nog in de bodem verborgen. We kunnen ons voorstellen dat hier haardplaatsen moeten liggen, misschien graven en resten van onderkomens. In het natte deel kunnen we houten voorwerpen verwachten, zoals kano's, peddels, bogen etc. Juist deze rijkdom maakt deze vindplaats bijzonder, zeker voor Gelderse begrippen maar ook op (inter)nationaal niveau. Op de zandgronden in het oosten van ons land is uit deze periode meestal niet veel meer over dan vuurstenen werktuigen, scherven en een enkele haardplaats. Alle voorwerpen van hout of bot zijn reeds lang vergaan.

Het ligt in de bedoeling om dit niet-zichtbare monument in een of andere vorm te visualiseren. De bewoners van deze toekomstige nieuwbouwwijk zullen daardoor herinnerd worden aan het rijke verleden van hun wijk. Archeologen zullen dat stukje geschiedenis pas in de verre toekomst kunnen schrijven.

Peter Schut (ROB regio oost)

Beleidsmedewerker Uitvoering en Handhaving monumentenwet

Meer archeologie?

Nieuwsgierig geworden door bovenstaand artikel? Meer archeologie uit ons gebied wordt u gepresenteerd op de thema-avond van 29 mei a.s.; zie Agenda.

Jeugdherinneringen Jan Costermans 1939 - 1948

De eerste herinneringen

In 1939 werd in Nederland een algehele mobilisatie afgekondigd. Een compagnie soldaten onder leiding van kapitein Janssen uit Nijmegen betrok 'De Leemkuil'. Omdat ik me nog het een en ander uit deze periode herinner, terwijl ik toen pas vijf jaar was, moeten deze gebeurtenissen toch wel indruk op mij gemaakt hebben. Iedere ochtend was er appèl op de binnenplaats en het marcheren door de Leemkuilselaan trok natuurlijk steeds weer mijn aandacht.

*Huize 'De Leemkuil';
foto van omstreeks
1962.*

De eetkamer van ons huis werd ingericht om als bureau te fungeren voor kapitein Janssen. Eén van de soldaten ging, als hij vrijaf had, regelmatig met me mee naar de winkel van juffrouw Derksen om daar wat snoepgoed te kopen. Zijn naam weet ik nog: Jaap Gerders. Het was deze Jaap Gerders die het waagde, toen de hele ploeg in mei 1940 als krijgsgevangenen werd afgevoerd, bij Theetje Graven uit de groep te stappen om daar een pakje sigaretten te kopen en zich vervolgens weer normaal bij de groep te voegen. De heer Drevers was er getuige van geweest en kwam het ons later vertellen. Drevers was een van de laatste trammachinisten van de Gelderse Stoomtramweg-Maatschappij en woonde in die tijd bij de familie Kemperman aan de Dorpsstraat in.

De mobilisatietijd moet ook erg ingrijpend zijn geweest voor mijn ouders. Het functioneren van de boerderij lag vrijwel plat. De hooizolder en de graanzolder werden afgestaan voor het onderbrengen van de manschappen. Dat er een bijzondere band tussen mijn ouders en de militairen ontstond, werd later ook duidelijk door het contact dat tot in de vijftiger jaren heeft bestaan met een aantal van hen. Een paar namen wil ik hier noemen. Allereerst kapitein Janssen, verder luitenant Zweers uit Hilversum, de heren Leijser en Bakker uit Nijmegen.

En de al eerder genoemde Jaap Gerders, die ons nog vanuit Parijs heeft opgezocht in 1943. Hij was toen inmiddels getrouwd met een Parisienne.

Joodse onderduikers

In de zomer van 1942 werden we opgeschrikt toen er 's nachts plotseling werd gebeld. Er stond een jonge man voor de deur die erg overstuurd was. Het was Donald de Marcas. Zijn zuster was vriendin van mijn zuster Ciel. De familie De Marcas woonde in Nijmegen en mijn ouders zijn er wel eens op bezoek geweest. Dus Donald was voor hen een bekende.

Wat was er gebeurd? De familie De Marcas was joods. D   bewuste nacht werd de familie door de Duitsers opgehaald. De zuster van Donald was ziek, maar werd 'rücksichtslos' van het bed gelicht en de vrachtwagen in geduwd. Donald ontsnapte door van het balkon de tuin in te springen en weg te rennen. Hij is meteen naar Bommel gelopen en belde dus die nacht bij ons aan. Mijn ouders hebben zich direct over hem ontfermd. Hij is ruim een half jaar bij ons gebleven. Ik herinner me nog, dat hij in die tijd een boog en een paar pijlen voor me gemaakt heeft. Donald gedroeg zich erg onvoorzichtig. Hij presteerde het een keer naar Nijmegen te liften, nota bene met een Duitse auto, om poolshoogte te nemen bij zijn ouderlijk huis. Daar was uiteraard niemand meer. Vervolgens ging hij weer naar Bommel terug.

Na een aantal maanden vertrok hij naar Amsterdam, waar familie van hem woonde. Wij vernamen daarna niets meer van hem. Tot we begin vijftiger jaren zijn naam hoorden noemen bij een van de hoorspelen die op de radio werden uitgezonden door de NCRV. Mijn moeder heeft meteen naar de NCRV geschreven en gevraagd of hij 'onze' Donald was. Een week later kregen we een brief terug met de volgende droevige boodschap. De Donald van het hoorspel was een neef van de Donald die bij ons was geweest. 'Onze' Donald was in Amsterdam aangekomen en daarvandaan enige tijd later vertrokken naar familie in Rotterdam. In die plaats is hij opgepakt, met zijn familie daar. Donald vertelde in zijn brief dat hij de enige overlevende was in de hele familie. De families in Amsterdam en Rotterdam zijn alle afgevoerd naar de vernietigingskampen. Een paar jaar geleden hoorden we op het journaal dat ook deze laatste De Marcas was overleden.

Ook Jacques van Bienen moest vanwege zijn joodse achtergrond onderduiken. Hij was eveneens ruim een half jaar bij ons. De familie Van Bienen was eigenaar van een paar bioscopen in Arnhem. Uit dankbaarheid kregen we na de oorlog nog regelmatig bioscoopkaartjes toegezonden. Een half jaar na de bevrijding kwam Jacques bij een verkeersongeluk om het leven. Het was voor de familie Van Bienen, maar ook voor mijn ouders, heel moeilijk te verwerken dat iemand, die drie jaar lang op diverse adressen ondergedoken heeft gezeten en op die manier de oorlog heeft overleefd, z   kort daarna, op 28-jarige leeftijd, komt te overlijden.

Duitsers op zoek naar paarden

Het was in de zomer van 1944. 's Ochtends kwam een Duitse soldaat met een NSB-er het erf op. Ze wilden onze paarden zien! De Duitser had kennelijk veel verstand van paarden. Na onze vier dieren bekeken te hebben, haalde hij het beste paard er uit: Cecilia. Deze Cecilia was het rijpaard van mijn zus Ciel, die totaal overstuur raakte. De NSB-er zag dat en deed een voorstel aan mijn vader. Voor f 25 zou hij het paard 's avonds terugbrengen. Mijn vader ging hierop in. Het paard werd inderdaad teruggebracht. De volgende dag werd ze echter opnieuw opgehaald.....

In september 1944 trokken de Duitse troepen zich in wanorde terug. Ze gebruikten daarbij van alles wat maar rijden kon, zoals fietsen en wagens met paarden er voor. Meerdere dorpsbewoners hebben toen gezien dat één paard met geweld de Leemkuilselaan in wilde, maar daar natuurlijk niet de kans voor kreeg. Theo Drevers, die het ook zag, is het ons komen vertellen. Het móét Cecilia zijn geweest.

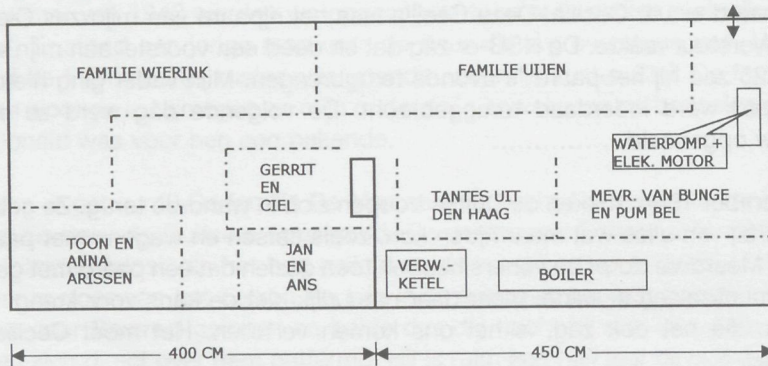
Op het moment dat ze ons paard kwamen vorderen, stond mijn latere zwager Pum Bel in de keuken. Hij is als de weerga via de deel naar de daarboven gelegen hooizolder gevlucht. Pum Bel werd gezocht om te werk gesteld te worden in Duitsland. Veel Nederlanders werden daartoe gedwongen. Pum hoorde via het dakraampje dat het over paarden ging. Hij was toen uiteraard gerustgesteld dat ze hém niet zochten. Als het te gevaarlijk werd in Bemmeler vluchtte Pum naar kasteel 'De Doornenburg' en verborg zich daar. Als er iets op til was, dan werd mijn vader meestal wel vroeg genoeg ingelicht door betrouwbare bronnen en kon men tijdig de nodige maatregelen nemen.

Zondag 17 september 1944

Het begin van Market-Garden viel samen met moeders verjaardag, een warme zomerdag. Ik was inmiddels 10 jaar oud. De verjaardag werd normaal gevierd. Ik heb later wel eens gedacht dat men pas de volgende dag goed en wel in de gaten had wat er aan de hand was.

De luchtlandingen bij Son, Veghel, Grave, Nijmegen en Arnhem waren namelijk in volle gang. Op maandag konden we vanaf de dijk bij 'De Arend' de Batavierenweg in Nijmegen in brand zien staan. Op 20 september waren de oorlogshandelingen zo dicht genaderd, dat we de kelder in moesten. Onder 'De Leemkuil' bevonden zich twee kelders, te weten een provisiekelder en een verwarmingskelder. Deze laatste bestond weer uit een kolenkelder en een ruimte voor de verwarmingsketel. In de verwarmingskelder verbleven de familie Wierink (7 personen) en de familie Uijen (8 personen). Ook Toon en Anna Arissen, die vroeger in het inmiddels afgebroken boerderijtje -later van Jan Minkhorst- aan de Molenwei woonden en twee tantes van ons uit Den Haag zaten in de verwarmingskelder. Deze tantes waren op verjaardagsvisite en, wat misschien

een geluk bij een ongeluk was, liepen zo uiteindelijk de hongerwinter in het westen van Nederland mis. De groep in deze kelder bestond verder nog uit mevrouw Van Bunge, Pum Bel, en, last but not least, wij met ons vieren: Gerrit, Ciel, Ans en ikzelf.

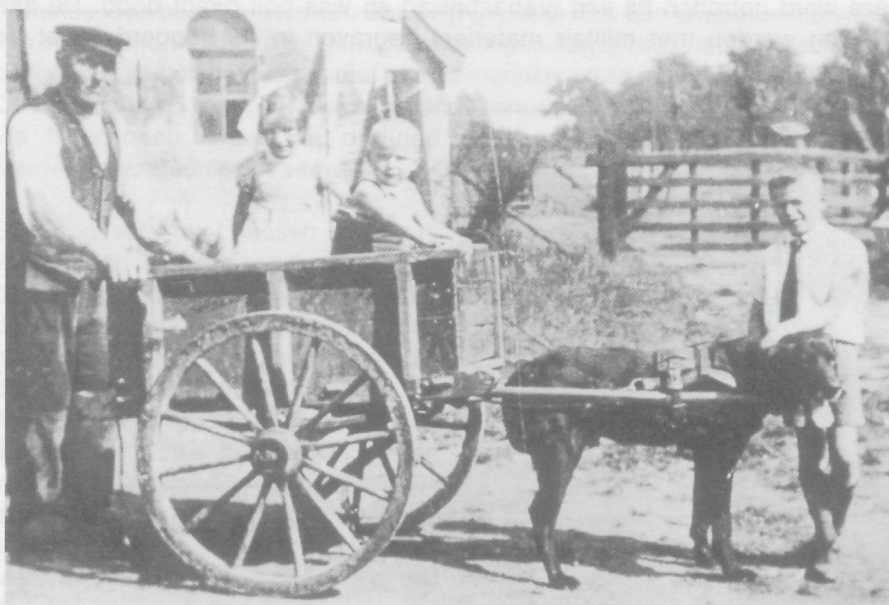
Overzicht van de verwarmingskelder, bestaande uit een kolengedeelte links en een ruimte voor de verwarmingsketel rechts. De tekening geeft aan hoe 25 personen een ruimte van omstreeks 30m² deelden.

In de provisiekelder verbleven mevrouw Bel, de heer Van Bunge, Zus Koenders (onze hulp), Jaap van de Lienden (onderwijzer lagere school), het echtpaar Van Dam (ondergedoken joden uit Groningen), de familie Kemperman, mijn ouders en tante Cor (een zuster van moeder). In totaal ging het hier om 12 personen. In beide kelders samen zaten dus 37 mensen.

Het gevecht om de boerderij was al gauw in volle gang. Ik zag toen voor het eerst een Tommy. Hij schoof met het geweer in de aanslag langs het kelderraam. Iedereen was bang en ik hoorde iemand roepen: "Meester Wierink, bid dan toch!". Wierink bad het ene weesgegroetje na het andere. Vanuit de kelder moesten we buitenom om in huis te kunnen komen om bijvoorbeeld van de wc gebruik te maken. Ik zal nooit het moment vergeten dat Toon en/of Anna naar de wc moesten. Deze mensen waren al omstreeks 75 jaar oud. Anna kon niet goed meer zien en was slecht ter been. Toon liep erg krom. Ans en ik lagen tegenover hen en we zagen ze bij ons voorbij schuifelen. Toon ging voorop, terwijl hij de hand van Anna op zijn rug vasthield. Je kunt je voorstellen dat we blij waren toen zij veel later weer ongeschonden terugkwamen.

U zult zich misschien afvragen wat Toon en Anna Arissen met 'De Leemkuil' van doen hadden. Toen mijn grootvader Jan Willem Jansen begin 1900 'De Leemkuil' kocht, kwam Toon bij hem werken. Mijn grootvader overleed op jonge leeftijd in 1912. Daarna heeft Toon mijn grootmoeder altijd met raad en daad bijgestaan. Toen mijn vader in 1931 op 'De Leemkuil' kwam, heeft Toon ook hem altijd

geholpen. Toon en Anna Arissen 'hoorden' daarom bij 'De Leemkuil' en kregen er vanzelfsprekend een schuilplaats in de kelders¹⁾.

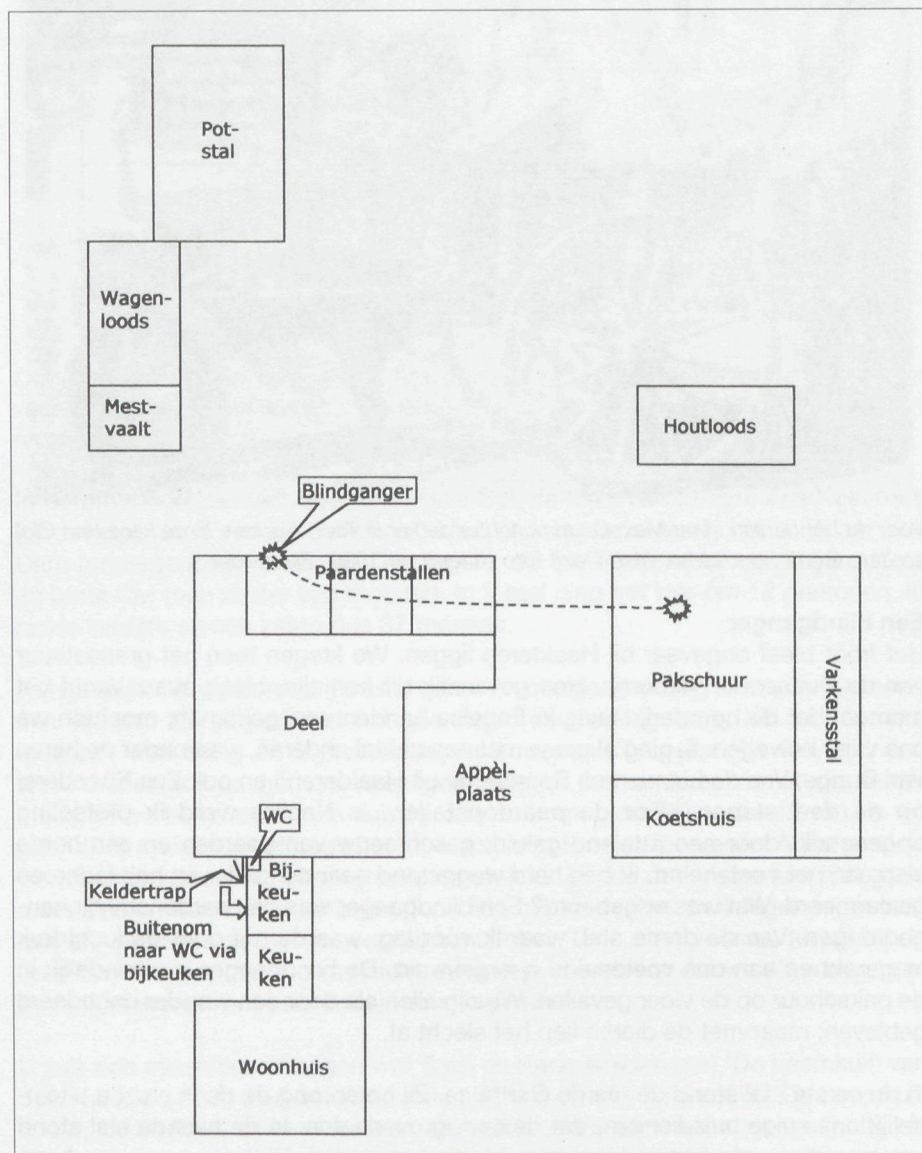
Voor de hondenkar staat Max. De man achter de kar is Toon Arissen. In de kar zitten Ciel en Jan. Gerrit houdt Max vast. Deze foto dateert uit 1936. Zie verder ²⁾.

Een blindganger

Het front bleef ongeveer bij Haalderen liggen. We kregen toen het granaatvuur van de Duitsers te verduren. Hoe gevaarlijk dit kon zijn, bleek alras. Vanaf het moment dat de boerderij stevig in Engelse handen was gekomen, mochten we ons vrijer bewegen. Ik ging al gauw met een aantal anderen, waaronder de heren Van Bunge, Van de Lienden en Spanbroek uit Haalderen³⁾ en ook Zus Koenders, op de deel slapen, vóór de paardenstallen. 's Nachts werd ik plotseling opgeschrikt door een ratelend geluid, geschreeuw van paarden en een harde klap aan het voeteneind. Ik ben hard weggerend naar de kelder en heb iedereen gealarmeerd. Wat was er gebeurd? Een blindganger was de paardenstal binnengedrongen. Van de derde stal, waar ik vóór lag, was de ruif door de luchtdruk losgerukt en aan ons voeteneind neergekwakt. De blindganger is uiteindelijk in de pakschuur op de vloer gevallen. Wij zijn allen als door een wonder ongedeerd gebleven, maar met de dieren liep het slecht af.

In de eerste stal stond de merrie Germona. Zij ontsprong de dans en zou uiteindelijk ons enige huisdier zijn, dat de oorlog overleefde. In de tweede stal stond een paard van de familie Hermesen, Martha genaamd. Bij haar werd een been afgeslagen en zij moest worden afgemaakt. In de derde stal stond een paard

waarvan ik de naam niet meer weet. Zij liep een zware hoofdwond op en was op slag dood. In de potstal, die wij 'de put' noemden, liep nog een paard: Philippina. Deze werd getroffen bij een granaatinslag en was ook direct dood. De drie paarden werden met militair materieel begraven in de bongerd naast de pakschuur.

Plattegrond gebouwen 'De Leemkuil'.

Rond 15 november moest iedereen 'De Leemkuil' verlaten. Mevrouw Bel, Zus Koenders, mijn moeder en wij met ons vieren gingen naar de pastorie van dominee Overbosch in Ressen. Dat ging gepaard met een dramatisch afscheid van onze hond Pollo, die de oorlogshandelingen nog steeds had overleefd. Mijn vader bleef samen met een aantal andere mannen achter om toezicht te houden. De Betuwe werd toen 'het Manneneiland' genoemd. Een week later zouden we via Neerbosch, waar we ontluisd werden, naar Beuningen vertrekken.

Eén dag voor we Ressen verlieten, voltrok zich een drama. Ik was in de pastorietaan appels aan het rapen voor de appelmoes, toen plotseling Pollo naast me stond. Hij was natuurlijk dolblij en ik niet minder! Ik hoopte dat we hem mee mochten nemen, maar dat kon niet. Later hoorde ik van mijn vader dat hij is doodgeschoten. Bij nader inzien en gelet op de omstandigheden was dat de beste oplossing. Maar dat het tweede afscheid van het dier een emotionele gebeurtenis was, kunnen hondenliefhebbers zich zeker voorstellen.

Op deze foto uit de zomer van 1943 zien we Pollo en mijn zussen Ans en Ciel.

Terugkeer naar Bemmelen en weer naar school

Ongeveer half mei keerden we terug naar Bemmelen. Het kapotgeschoten dorp had veel weg van een spookdorp. Nog maar weinig mensen waren terug. Met man en macht hebben we 'De Leemkuil' weer enigszins bewoonbaar gemaakt. In de zaal van Gademan (voorheen Zaal Bouwman) met de half dichtgemetselde ramen⁴⁾, werden al gauw weer films gedraaid, zoals met George Formby en Laurel & Hardy. In deze zaal werden ook de kleren en goederen verdeeld, die bijeengebracht waren door de bevolking van Lisse. Padvindsters uit Lisse, die bij het inzamelen hielpen, zijn nog enkele jaren bij ons op de boerderij komen kamperen. Koos Rietkerk, de latere minister van Binnenlandse Zaken, was er ook altijd bij.

Toen het leven weer enigszins normaal begon te worden en iedereen met de wederopbouw bezig was, ging ik weer naar school. Niet naar de Telselaar, want die school was in de oorlog afgebrand, maar naar het huidige verenigingsgebouw

'Koinonia' aan het Oude Kerkhof. We speelden rond de puinhopen van wat eens de winkel van de familie Havekes was, tussen 'Koinonia' en de hervormde kerk. In het winkeltje van Grad Tap aan de dijk kochten we soms een zakje drop, toen die niet meer op de bon was. Dat was dan katjesdrop, want andere drop was er niet. Ik heb in 'Koinonia' op school gezeten tot 1948. Daarna ging ik in Nijmegen naar school.

Kort na de oorlog hebben de families, die gedurende zes weken op 'De Leemkuil' verbleven, bij de ingang van de kelder een steen laten inmettelen, waarmee zij hun dankbaarheid aan mijn ouders kenbaar wilden maken. Het was een sobere, maar indrukwekkende gebeurtenis, die ik mij nog goed herinner.

De tekst luidt: Als blijf van hoogachting en dank aangeboden aan den heer en mevr. A. Costermans - Jansen door de families, die hier verbleven van 21 sept - 15 nov 1944 de bange tijd van Bommel's bevrijding.

Een hek met sporen van het verleden

Langs de dijk, tussen het oude schoolmeestershuis en het huis waar schilder Knipscheer woonde, staat een oud hekwerk van vóór de oorlog. Dat hek vertoont nog de nodige sporen van de oorlog. Door granaatscherven veroorzaakte gaten zijn nog steeds duidelijk zichtbaar en herinneren aan de angstige tijd van de bevrijding van Bommel. Oud-Bemmelnaar en jeugdvriend Jan Peters maakte me hierop attent. "Het is een stuk geschiedenis, dat eigenlijk bewaard zou moeten blijven", vond hij. Als hij ons weer eens opzocht vanuit zijn woonplaats Bosschehoofd bij Roosendaal in Noord-Brabant, dan ging hij er altijd even naar toe. Het Oude Kerkhof had steeds een bijzondere aantrekkingskracht op hem. Hij vond daar een deel van zijn jeugdherinneringen. Helaas is hij, alweer enkele jaren geleden, overleden.

Terug naar een normale situatie

Van 1945 tot 1948 was het nog een komen en gaan op 'De Leemkuil'. Eerst kregen we een broer van mijn vader met zijn familie, waaronder drie kinderen, en de grootmoeder van mijn vaders kant in huis. Daarna waren twee architecten uit Friesland onze gast. Dat waren de heren Van Houten uit Heerenveen en Bosma uit Drachten. Zij waren belast met de wederopbouw van Bommel.

Verder was er nog de familie Brands uit Amsterdam. Dit was een vader met drie zoons, die allen steenhouwer waren en meewerkten aan de herbouw van de Donatuskerk. Toen deze mensen allemaal weer vertrokken waren, keerde de rust terug. Na een roerige tijd van negen jaar mobilisatie, bezetting, oorlog en wederopbouw konden we eindelijk weer het normale leven oppikken. Het was wel een turbulente tijd, die je nooit meer vergeet.

Jan Costermans

Noten:

1. Tot zijn overlijden in 1946 kwam Toon nog iedere zaterdag naar 'De Leemkuil' om het erf aan te harken. Toen wij in 1966 'De Leemkuil' ontruimden om naar Ressen te verhuizen, ontdekten we op de graanzolder de hark van Toon. Ik twijfelde of ik hem bij het oud ijzer zou gooien of mee zou nemen. Ik deed het laatste. We zijn later verhuisd naar Wichmond en in 1993 naar een boerderij in Vorden. Bij mij op de deel staat nog steeds Toon's hark en ik bewaar hem als een kleinood. Zo kan iets onbetekenends later toch een emotionele waarde krijgen.
2. De hondenkar werd vroeger gebruikt voor lichte werkzaamheden, zoals het vervoeren van de melkbussen, teems en de emmer voor het melken. Sturen deed je met de handen, door de kar aan de achterkant vast te houden en dan naar links of naar rechts te wringen. Je kunt dat zien aan de manier waarop Toon met zijn handen de kar vasthoudt. In die tijd waren er nog veel trekhonden. Ieder jaar werden ze op het gemeentehuis gecontroleerd op verwondingen en dergelijke. Dit werd gedaan door dierenartsen. Er werd dan een penning afgegeven als het dier in goede conditie en gezondheid verkeerde.
3. De heer Spanbroek was met een paar anderen dwars door de frontlinie gevlucht en via de Oude Wei bij ons terecht gekomen.
4. De zijkant van deze zaal, met de half dichtgemetselde ramen, is te zien op de foto in het kringblad van januari 2001, pagina 11.

Sommige dingen hebben hun tijd nodig

De laatste maanden zijn op diverse plaatsen in de gemeente verkeersdrempels aangelegd. In enkele gevallen, zoals in de Dorpsstraat in Bemmels, is dat gebeurd in combinatie met de invoering van een maximumsnelheid van 30 km. Hiermee komt het gemeentebestuur tegemoet aan de roep om maatregelen ter bevordering van de verkeersveiligheid. Al in 'De Betuwe' van 19 juli 1920 lezen we hierover: *"Bemmel. Van hier wordt aangedrongen op het beperken van de snelheid, waarmede dagelijks tal van automobielen, motorfietsen en vrachtauto's langs de wegen vliegen. Vooral in de kom van de dorpen is vaststelling van een maximumvaart, bijv. 15 K.M. per uur, hoogst wenschelijk, willen er spoedig geen ernstige ongevallen gebeuren"*. Nou was in 1920 het aantal auto's in Bemmels nog op de vingers van één hand te tellen. Maar toch..., in 2001 gaan we dan alsnog terug naar 30 km/u. We moeten het maar als een eerste stap zien! Want als de drukte zo blijft toenemen, dan zitten we binnen 80 jaar vanzelf op een vaart (?) van 15 km/u.

Gerard Sommers

De Wederopbouw (1945 - 1950)

Toen de geëvacueerde bevolking na de oorlog terug kwam, troffen ze een onherkenbaar Bemmeler aan. Veel huizen waren kapot geschoten. In 'Plattelandspost, Nederlandsch land- en tuinbouwblad' van 15 september 1945 lezen we: *Toen de Betuwnaren eindelijk terug waren, bleek alles vernield, hun grond was nog bezaaid met mijnen, van hun inboedel was niets meer over. De Betuwe was niet alleen zwaar gehavend, maar ook leeggeroofd van letterlijk alles.*

De heer Henk Stoffels vertelde, dat hij als krijgsgevangene in de oorlog in Duitsland in een gevangenenkamp zat. Daar hoorden de gevangenen nu en dan op de Duitse radio van de oorlogshandelingen, onder andere in de Betuwe. Zelfs Haalderen werd soms genoemd. Daardoor wist hij, dat er in onze streek hard gevochten was en er zou, dacht hij, wel niet veel meer overeind staan. Teruggekomen in de Betuwe na de bevrijding, bleek het allemaal nog erger dan hij had gedacht. Wat niet volledig verwoest was, was zwaar beschadigd. Vooral trof hem de aanblik van de Heuvel, waar overal kapotgeschoten oorlogsmaterieel lag, waar soms tanks op hun kop in een sloot lagen en waar geen enkel huis meer overeind stond.

'Plattelandspost' geeft wat cijfers voor het gehele getroffen gebied: *Van de 10.500 huizen is de helft verwoest of zwaar beschadigd, in alle geval voor bewoning uitgeschakeld. (...). Voor de wederopbouw in dit deel van de Betuwe zijn 165 miljoen stenen, 17 miljoen dakpannen, bijna 15.000 ton cement nodig.* Overal in den lande werden collectes georganiseerd voor de getroffen Betuwe en in de bioscopen werd een speciaal door Polygoon gemaakte film vertoond om te laten zien, hoe erg de Betuwe getroffen was. Na die film gingen men met de collectebus rond ...

Het eerste wat men hier begon te doen, was puinruimen. Voor een deel werd dat puin gebruikt voor de verharding en reparatie van wegen. Stenen, die nog bruikbaar waren, moesten schoongemaakt worden. De cementresten moesten er vanaf worden gehakt, opdat de stenen opnieuw gebruikt konden worden. Stenen uit de muren van gebouwen waren gemakkelijk af te pikken, omdat er vroeger veel met kalk gemetseld werd en de specie daardoor niet zo sterk aan de steen hechtte. Je kon de stenen 'schillen' met behulp van een kleine bijl of met een steekschop. Stenen uit het zogenaamde 'trasraam', het stukje muur dat op de fundering tot net boven de grond was gemetseld, waren minder eenvoudig schoon te pikken, omdat die met cement gemetseld waren, wat een veel sterkere hechting gaf.

Soms werd er per uur betaald en dan gebeurde het wel eens, dat arbeiders een weddenschap aangingen over wie het langst over één steen kon doen. In veel

gevallen werd er echter betaald naar het aantal schoongebikte stenen en dan moest er wel hard gewerkt worden voor een behoorlijk loon.

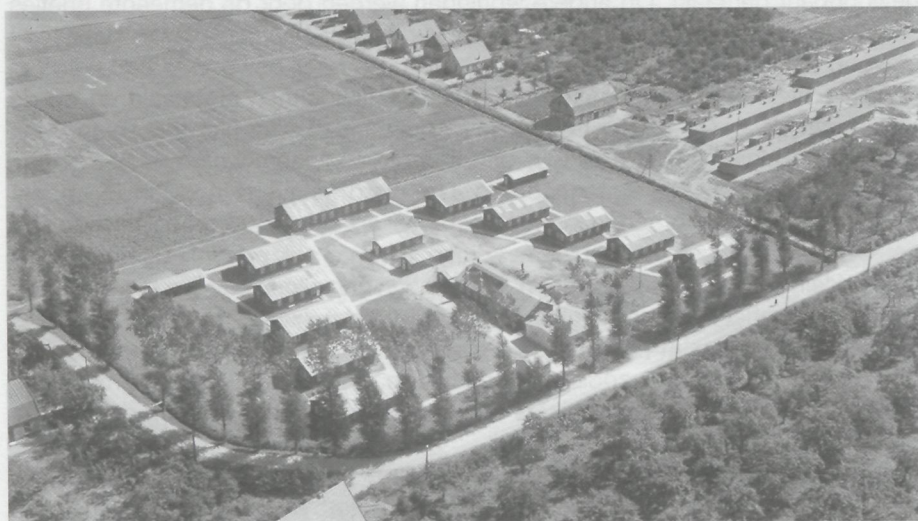
Er was verschil in beschadigde en onherstelbaar vernielde huizen en schuren. Beschadigde huizen (B-panden) werden met noodreparaties weer enigszins bewoonbaar gemaakt. Op andere woningen werden door de gemeente briefjes geplakt, waarop stond: 'Onbewoonbaar verklaard'. Mensen bleven daar toch gewoon wonen en zo sprak men van "onverklaarbaar bewoonde huizen". Van totaal vernielde huizen (A-panden) werden de dakpannen afgehaald en op de daken van de beschadigde huizen gelegd. Aan glas was niet te komen. Men gebruikte 'Belgisch' glas. Dat was een soort kippengaas, waarover een dunne film doorzichtig plastic was gespoten. Dat werd geleverd in rollen. Er moest zuinig mee worden omgegaan want het was alleen op een speciale door de gemeente af te geven vergunning te krijgen. Er werd ook noodglas gemaakt van allerlei kleine stukjes glas, die met papierstroken aan elkaar werden bevestigd tot een groter geheel. Het noodglas werd dan tussen glaslatten in de sponning bevestigd. Die glaslatten werden gezaagd van oud hout, waarin soms nog granaatscherven zaten, zodat regelmatig de bladen van de zaagmachines moesten worden geslepen. Spijkers en hang- en sluitwerk waren op de bon.

Vanuit alle delen van het land, maar vooral vanuit Friesland arriveerden schepen met allerlei materialen voor de wederopbouw. Daarnaast werd zoveel mogelijk oud materiaal hergebruikt. Hier en daar werden oude stenen onder de muurplaat gelegd om het een en ander weer recht te krijgen. Dat werd later toch weer afgesmeerd... Voor de kosten van reparatie was geld te krijgen, maar dan kwam er wel eerst een ambtenaar kijken.

Op het dak van de maalderij van Daan Meurs lagen veel kapotte pannen. Om lekken tegen te gaan was de zolder belegd met zeil. Daaroverheen hadden de Engelse militairen zand aangebracht tegen granaatscherven. Toen zand en zeil na de oorlog verwijderd werden, bleek de hele zolder verrot te zijn. De ambtenaar van de technische dienst van de gemeente vond echter, dat het een oude zolder was, die daarom niet voor vergoeding in aanmerking kwam. Het huis van H.J. Roelofs aan de Wolfhoeksestraat 24 te Ressen, onlangs bekend geworden als 'De Boze Wolf', had zo'n slechte zolder, dat men krijtstrepen had aangebracht om aan te geven, waar deze beloopbaar was. Aannemer Jan Verweijen mocht een nieuwe zolder maken.

Ter wille van het weer geschikt maken van de Betuwe voor bewoning werden bouwvakkers in deze streek eerder toegelaten dan andere mensen. De heer Hent van 't Hullenaar, metselaar, was op zijn evacuatieadres in Eindhoven, toen hij hoorde, dat bouwvakkers eerder de Betuwe in mochten. Dat werd zelfs omgeroepen. Samen met meerdere bouwvakkers toog hij op de fiets naar Nijmegen, waar hij op de Berg en Dalseweg een 'permit' haalde om over de brug

te mogen. Vaklieden werden in het hele land geworven om de tekorten aan personeel aan te vullen. Zo hoorde de heer Jan Koops in Smilde van een vriend, dat er in de Betuwe rietdekkers nodig waren. Of hij mee wilde gaan. "Jawel, maar ik ben helemaal geen rietdekker", zei Jan. "Dat geeft niks," was het antwoord, "je helpt gewoon met wat opperen en je leert vanzelf bij".

Op de voorgrond het opvangkamp voor bouwvakkers in Haalderen, in de bocht van de Lage Zandsestraat. Rechtsboven zijn ook nog de noodwoningen op Klein Baal te zien.

De heren kwamen terecht in een opvangkamp voor bouwvakkers in Elst. Ook in Haalderen was zo'n kamp gebouwd. In Elst verbleven ze een week zonder dat er kennelijk iets voor hen te doen was. Tenslotte gingen ze zelf maar op onderzoek uit en toen bleek, dat men ze helemaal vergeten was. Per vrachtwagen van de firma Sanders, Snepvanger en Vlieger uit de omgeving van Rotterdam werden ze naar Bemmelse gebracht, waar ze werden ondergebracht in huize 'Brugdijk'. Eten kregen ze in het Liduina-ziekenhuis. Aan riet was niet te komen, zodat de verschillende daken met stro werden gedekt of gerepareerd. Na de wederopbouwperiode is Jan Koops hier gebleven in afwachting van zijn militaire dienst, die hij in Indië moest doorbrengen. Daarna is hij met een Bemmelse getrouwd en hij woont in één van de overgebleven (en intussen verbouwde) noodwoningen aan de Teselaar. Deze werd indertijd apart gezet voor de families Bokelman en Spaa. Van dit type werden er één in Bemmelse, twee in Gendte en twee in Angeren gebouwd.

Ook voerlieden en hun helpers mochten eerder de Betuwe in om eerst allerlei vernield oorlogstuig en later puin te vervoeren. Er werd per vracht betaald, dus stenen opladen en meteen, vol of niet, rijden, want iedere vracht telde. Naast

de reeds genoemde firma Sanders, Snepvanger en Vlieger reed hier ook de firma Struik uit Rotterdam en de firma Derksen uit Ressen. Er werd hoofdzakelijk gereden met oude legervoertuigen.

Foto van de enkele jaren geleden pas gesloopte noodwoning die aan de Teselaar in Bemmelen stond, aan de oostzijde van het kerkhof.

Na het eerste herstel van de enigszins te repareren huizen begon men noodwoningen te bouwen, deels met oud en deels met nieuw materiaal. Overal verzezen ze. In de Karstraat stond een lange rij aan de oostzijde van de weg, hoofdzakelijk bestaande uit twee woningen onder één kap, telkens met een open ruimte ertussen. Op de Plak stond ook zo'n rij, ongeveer van waar nu het viaduct over de A15 ligt tot aan het huis van Broekman, met daar achter alleenstaande woningen. Verder stonden er noodwoningen aan de Teselaar, in de Pas, in de Molenwei, aan de oostzijde van de Groenestraat en halverwege aan de zuidkant van de Hoogselaan. In Haalderen aan de Ambachtstraat, langs de Lage Zandsestraat en op het Hoge Zand. In Ressen kon men dergelijke woningen vinden aan de Bouwlustlaan en aan de Stationsweg.

Uiteraard was de ruimte in de woning beperkt. Hier zien we de inrichting van de keuken van de hierboven afgebeelde noodwoning aan de Teselaar.

Bouwkundig waren die noodwoningen zo eenvoudig mogelijk. Alles was gelijkvloers. De huizen hadden gedeeltelijk een schuin lessenaardak (Koninklijk Besluit- of KB-woningen) en andere een zadeldak (Ter Berg-woningen). De zolder was niet te belopen, want de plafonds bestonden uit een lattenwerk, betimmerd met zachtboard. De buitenmuren waren wel spouwmuren, soms gemetseld, soms als betonconstructie uitgevoerd. Er waren twee, soms drie slaapkamertjes, een kleine woonkamer, een klein keukentje en een toilet. In de winter moest de kou met kachels buiten de deur gehouden worden. Maar de mensen hadden een plek om te wonen, waren blij met de ongekennde luxe na het wonen in een schuurtje of kippenhok en velen richtten de noodwoning echt gezellig in. Een enkele staat er nog, zoals de woning van de families Koops en Hommerson aan de Teselaar. Hier en daar is er nog één als schuurtje blijven staan.

De nog door de families Hommerson en Koops bewoonde noodwoning aan de Teselaar.

Later kwam de fase van definitief herstel. Toen werd er serieuzer getimmerd. Van oud hout werden panlatten en vulhout gezaagd en daartegen werden de plafonds van (zacht)board getimmerd. In die tijd was de firma Verweijen alleen timmerbedrijf. Men werkte daarom samen met het metselaarsbedrijf Van 't Hullenaar bij het bouwen van huizen. Er was door de enorme woningnood en het rappe tempo waarin gebouwd werd, een groot gebrek aan bouwvakkers. Naast de combinatie Verweijen - van 't Hullenaar werkte het bouwbedrijf J.J. Stoffels in combinatie met het timmerbedrijf van zijn broer W.J. Stoffels en het bouwbedrijf van Daan Peters. Verder was daar de aannemer Arend Koenders en horen we van een timmerbedrijf G. Heijmen uit het Vossenhol. Metselaarsbedrijf Jan Graven uit Bemmelen werkte veel samen met de timmerman Gillis Hendriks uit Ressen. In Haalderen waren de bedrijven van Jan Huisman en Gebr. Mom werkzaam.

Deze aannemers konden het werk bij lange na niet aan. Er kwamen aannemers uit verschillende delen van het land naar de Betuwe. De aannemer Weghorst

kwam uit Borne en aannemer Lambert kwam uit omgeving Hoorn. Zij hebben zich na de wederopbouwperiode blijvend in Bemmel gevestigd, de heer Lambert als slopersbedrijf. De aannemers Radix en Veerman uit Friesland vestigden zich op huize 'Brugdijk', dat leegstond nadat notaris Van Bunge het pand bij de evacuatie in 1944 had verlaten. De notaris is niet meer op 'Brugdijk' gaan wonen.

De aannemer J.J. Stoffels werkte tevens als architect en tekende ook huizen, die door anderen werden gebouwd. De heer Costermans, eigenaar van 'De Leemkuil' had twee architecten uit Friesland in huis, de heren Van Houten uit Heerenveen en Bosma uit Drachten. Bij hem op de boerderij vonden ook vader en drie zoons Brands uit Amsterdam onderdak. Zij hebben als steenhouwers onder meer meegewerkt aan het herstel van de Donatuskerk.

Een noodwoning die momenteel ook nog steeds bewoond wordt. Het officiële adres is Teselaar, maar de toegang ligt aan de Zandsestraat. Eigenaar is de familie Klomp. De huidige bewoners van dit pand zijn de heer L.W.J. Damen en mevrouw C.H.J.C. Arends.

Hoe ging de wederopbouw nu in zijn werk? Voor huizen en schuren, soms kippenhokken, die onherstelbaar vernield waren en dus een A-pand waren, kon je een claim krijgen om nieuw te mogen bouwen. De Wederopbouw betaalde dan een deel van de prijs van het nieuwe huis. Had je huis de status van B-pand, dan kreeg je geld om te restaureren. Henk Stoffels wist van iemand, die een claim had om nieuw te mogen bouwen en die net zo lang gepraat heeft bij de gemeente tot zijn woning als B-pand werd aangemerkt en hij dus kon gaan restaureren!

Je kon op een claim van een schuur of een kippenhok een woning bouwen. De 'Wet Materiële Oorlogsschade' van Brautigam, Spaa en Schurink liet dat toe, vertelde de heer J. de Jong, ten tijde van de wederopbouw ambtenaar bij de gemeente Bemmel. Het betreffende bouwwerk werd getaxeerd naar de waarde, die het gehad zou hebben in 1940. Dat bedrag kreeg men van het Rijk. Uiteraard was herbouwen stukken duurder en het resterende geld kreeg men dan als renteloze lening. Mocht op het huis voordat het verwoest was, een hypotheek rusten, dan kreeg men voor de aflossing van die hypotheek een rentedragende

lening. Daarvoor moesten wel de nodige formulieren worden ingevuld. 'Plattelands-Post' schrijft: *Er zijn een massa ambtenaren aangesteld, bureaux opgericht, formulieren gedrukt en ... zelfs ook al uitgereikt (...) Wat dacht u, hoe vaak zou iemand, die in de Betuwe al zijn have en goed kwijt is, zijn handteekening moeten zetten om iets terug te krijgen? Let wel, niet minder dan welgeteld 58 keer! Volgens die krant werkte het teveel aan ambtenarij, welke het meer om het "organiseeren" van de hulp dan om de hulp zelve begonnen is, het tempo van de wederopbouw tegen.*

Al die formulieren moesten door de Bemmelse ambtenaren naar Den Haag gebracht worden naar het Ministerie van Wederopbouw, waar ze een goede afhandeling bepleitten. Uiteindelijk besliste het ministerie. De Bemmelse ambtenaren op de technische dienst waren toen de heren P.J. van Wezel, gemeentearchitect, J.Th. de Jong, Z.B.M. van der Putte en R. Wissing.

Claims, die niet gebruikt werden door de eigenaar, konden worden verhandeld. Er waren claims van vernielde huizen, zoals bijvoorbeeld de armenhuizen, die aan het Vossenhol gestaan hadden, waar geen nieuwe bewoners voor waren. Er waren ook mensen, die niet in de Betuwe woonden, maar daar wel opstallen of huizen bezaten en die hun claim te gelde maakten. "Wie wakker was, kon de kost verdienen," zei Toon Stuart in het boek 'Twee keer bevrijd'.

Als je een claim had kon je, binnen de grenzen van een bestemmingsplan, in principe bouwen waar je maar wilde. Die claims konden bij elkaar gevoegd worden, zodat je op de claims van een paar kippenhokken een woonhuis kon bouwen. Zo was er handel in de claims, die voor f 700 of meer van de hand gingen. Er werden echter ook huizen gebouwd, die later werden verkocht, waardoor je het geld van 'Wederopbouw' binnen kreeg plus een redelijke winstmarge. Aannemer Daan Peters bouwde eerst een huis op een claim en verkocht het dan aan een liefhebber.

De heer Hent van 't Hullenaar woonde met zijn gezin in een huis van Ratering-Arntz op het Bosch. Zijn vrouw Dora Roelofs wilde graag een eigen huis hebben. Hent ging naar een verkoping van het huis om mee te bieden. Daar trof hij Daan Peters. "Wat moet je met zo'n ouwe 'klabbus' (=oud huis)," vroeg Daan, "je moet zien dat je een bouwclaim koopt, dan kun je bouwen wat je wilt!" Een claim van een kippenhok van Piet Wismans op de Papenstraat en een claim van een klein huisje aan de Plak werden bij elkaar geteld om zo aan een voldoende kubieke inhoud te komen. Slechts een deel van het geld kon binnen de familie geregeld worden maar er kon gebouwd worden. Stenen werden bij de steenfabrieken in Haalderen uit de 'onkels' (=aan elkaar gebakken stenen) gehakt en daar waar een kraan een tas stenen had laten vallen uit het water gevist en per handkar naar Bemmelen vervoerd. Zo werd tenslotte het huis aan de Bosweistraat gebouwd.

De eerste huizen verrezen aan de Dr. Poellstraat, gevolgd door de Van Ambestraat, de Bosweistraat en de Ponylaan. Uiteraard zagen diverse mensen kans om een claim te pakken te krijgen en een mooi huis te bouwen. Wie dicht bij het vuur zat, warmde zich het best.

Een bakker uit Appeltern, die oorspronkelijk uit Haalderen kwam, had daar nog een claim. Hij verkocht die, omdat hij voor de uitbreiding van zijn bakkerij geld nodig had. De koper was Jan Meurs, die daarop een huis bouwde in Bemmeler. De pastorie van de Hervormde Kerk werd aangekocht door notaris Janssen. Vanwege de claims moest het tot dubbel woonhuis verbouwd worden, dus er moesten twee keukens, twee trappen, enz. aangebracht worden. Die zijn later weer verwijderd.

Noodwoning aan de noordzijde van de Papestraat in Bemmeler, te bereiken via een lange inrit en daarom van de weg af niet zichtbaar. Deze foto is uit 1995.

Na een periode van hard werken aan de wederopbouw ontstond in het begin van de vijftiger jaren een behoorlijke recessie in de bouw. De heer Henk Stoffels zag het hier niet meer zitten en hij emigreerde naar Australië. Na een jaar of vier veranderde het tij en was de bouw weer interessant, reden voor de heer Stoffels om weer naar Nederland terug te keren en samen met zijn broer Wim het bouwbedrijf van zijn vader voort te zetten.

De feitelijke wederopbouwperiode was intussen voorbij en nu begon langzaam maar zeker de bouw van nieuwe wijken om de woningnood in Bemmeler aan te pakken. Verschillende nieuwe wijken ontstonden en het dorp groeide uit tot wat het nu is.

Joop Verburg

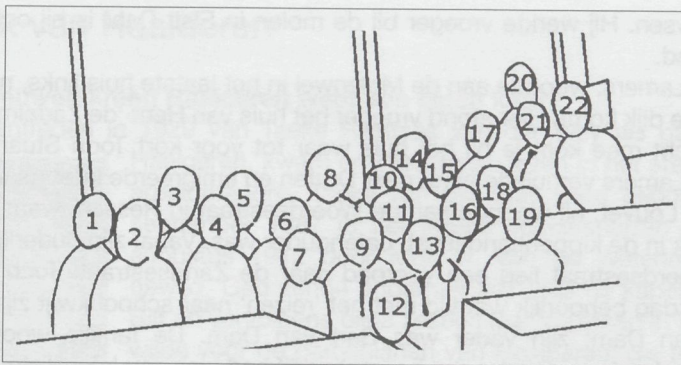
Klas 2 uit 1933

Jan Derksen zat in klas 2 van de katholieke jongensschool in Bemmelen, toen deze klassenfoto werd gemaakt. Het origineel, groot 6 bij 9 cm, bewaarde hij altijd zorgvuldig. De namen en wat achtergronden van zijn klasgenoten heeft hij 68 jaar na dato nog heel aardig paraat.

Ik zocht met de foto enkele van zijn toenmalige klasgenoten op, onder meer Thé Nas en Jan van Bremen. En ik sprak ook met Jo Verplak en Henk Burgers. Van de ook bij hen verzamelde informatie heb ik het een en ander in dit artikel verwerkt. Daardoor krijgt u bij de foto nèt ietsje meer dan een opsomming van namen: wellicht helpt het u de betreffende leerling beter 'thuis te brengen'. Uiteraard kan de op deze wijze in enkele regels gevatte informatie niet volledig zijn, maar dat is dus ook niet de bedoeling.

Op de foto zien we geen leerkracht. Die zal de onscherpe foto wel hebben genomen. Over de leerkrachten in die tijd zijn de leerlingen het niet volledig met elkaar eens. De meest gehoorde volgorde was: juffrouw Van de Ven in klas 1, meester Hoedemaker in klas 2 en 3, meester Akkermans in klas 4 en 5 en meester Van Soest in klas 6 en 7. Meester Wierink zou later in de plaats komen van Van Soest.

Op de foto zien we:

- 1) Wim Houterman; hij was van dijkcafé 't Hemeltje', dat tussen de Pas en Doornik was gelegen.
- 2) De leerling met nummer 2 zat erg slecht stil bij het maken van de foto en is 'voor straf' niet meer te herkennen. Volgens Jan van Bremen zou het òf Thé Leenders van de Plak kunnen zijn, die in de klas naast hem zat, òf Jan Alofs uit de Groenestraat. Beiden mist hij op deze foto. Misschien was één van de genoemde leerlingen ziek en staat de ander op de foto. We zullen het wel nooit zeker weten.
- 3) Theo Derks; hij woonde toen aan de Karstraat en nu in Maastricht, waar hij ooit voor zijn werk bij de spoorwegen naar toe verhuisde.
- 4) Henk Peters; ook wel Henk Peters van 'de Paoter' genoemd. Hij woonde aan de westzijde van de Groenestraat. Ernaast woonde Burgers en dan had je Lintsen ('de Paus'). Deze buurt werd toen al 'Klein Rome' genoemd. Peters werkte later in de verfwinkel van Willekes in Arnhem en woonde toen in Velp.
- 5) Jan Bouwman; de zoon van Wim Bouwman de horlogemaker in de Dorpsstraat, die later zelf horlogemaker was en tot de negentiger jaren een juwelierszaak had op hetzelfde adres.
- 6) Hein Wilting; woonde op de hoek van de Karstraat en de Heuvelsestraat. Tegenwoordig woont hij in de Imkerstraat.
- 7) Jan Derksen; de zoon van de gemeentebode, woonde aan het Koninginnelaantje achter het toenmalige gemeentehuis en woont nu in Doetinchem.
- 8) Harrie ten Broeke; was de zoon van een spoorwegman uit Ressen. Harrie is zijn klasgenoten vooral bijgebleven doordat hij al met de fiets naar school kwam. Hij verhuisde nog in de dertiger jaren met zijn ouders naar Bussum.
- 9) Leo van Turnhout; hij was de zoon van veldwachter Van Turnhout. De familie woonde opzij van de Loostraat in een zijpad zonder naam, voorbij het winkeltje van Leentje Graven.
- 10) Bernard Meeuwsen; hij woonde aan de Waaldijk, ongeveer ter hoogte van de afrit naar de polder. Bernard Meeuwsen was de oudste zoon van Grad

Meeuwsen. Hij werkte vroeger bij de molen in Elst. Daar is hij ook naar toe verhuisd.

- 11) Geert Lamers; woonde aan de Molenwei in het laatste huis links, net voordat je bij de dijk komt. Hier stond vroeger het huis van Hent 'de Zadelmaker'. Met de bocht mee kom je bij het huis waar tot voor kort Toon Stuart woonde. Geert Lamers verhuisde eerst naar Druten en emigreerde later naar Australië.
- 12) Jacob Louvet; hij woonde aan de Woerdsestraat in Ressen, waar zijn vader, die ook in de kippenhandel zat, caféhouder was. Vanaf zijn ouderlijk huis aan de Woerdsestraat liep een voetpad naar de Zandsestraat. Toch zal Jacob iedere dag behoorlijk wat tijd met het 'reizen' naar school kwijt zijn geweest.
- 13) Jan van Dam; zijn vader was Bart van Dam. De familie woonde in de Groenestraat waar vader een boerenbedrijf had. Jan zou later districtsmonteur bij de PGEM worden.
- 14) Jan Lintsen; dit was een zoon van Lintsen 'de Paus' uit de Groenestraat. De grootvader van Jan was Albertus Leonardus Lintsen, die rond 1870 als Zouaaf voor de Kerkelijke Staat dienst nam. Terug in Bemmels leverde dat hem zijn bijnaam 'de Paus' op. Volgens goed Bemmels gebruik ging die bijnaam vervolgens over van vader op zoon, enz.
- 15) Bertus of Bartje Verweijen; zijn vader had naast de meisjesschool aan de Dorpsstraat een aannemersbedrijf. Later heeft Bart dit bedrijf overgenomen. Tegenwoordig zit het bedrijf aan de Lingewal.
- 16) Jo Verplak; woonde op de hoek van De Plak en de Plakselaan. Zijn tweede vader, de heer Gunsing, werkte bij het spoor. Jo Verplak woont nu in de Karstraat.
- 17) Thé Nas; de zoon van Toon Nas (Toon 'de Rommel'). Thé Nas woont ook nu nog aan het Vossenhol.
- 18) Geert van Bremen; woonde aan het Koninginnelaantje en is een broer van Jan van Bremen (zie 20).
- 19) Jo Peters; heeft in 'de bouwcommissie' aan de Papenstraat gewoond.
- 20) Jan van Bremen; is een broer van Geert, zie nummer 18. Hij woont momenteel in de Klappenburgstraat. Hij was metselaar. De laatste jaren doet hij onderhoudswerkzaamheden in en om de kerk en de pastorie.
- 21) Jaap Stoffels; hij was de zoon van Wim Stoffels en woonde op de hoek van de Dorpsstraat en Oostervelden, ongeveer waar nu Garage Bouwmeister is gevestigd.
- 22) Henk Burgers; de zoon van Gradje Burgers, die nog steeds in het ouderlijk huis (Groenestraat 3) woont.

Met dank aan de leerlingen uit klas 2 van 1933 die de informatie voor dit artikel leverden en die mij geholpen hebben deze te controleren.

Gerard Sommers

De kerk van Haalderen

Na vele eeuwen kreeg Haalderen weer een eigen kerk

Na het aantreden in 1929 van Taeke Rientses van der Wey als pastoor van Haalderen, kwam er weer nieuw leven in het steenfabriek-arbeidersdorp. Taeke van der Wey werd geboren op 13 september 1887 in het Friese Jonkershuizen en op 15 augustus 1912 door Mgr. H. van de Wetering priester gewijd. Gedurende anderhalf jaar was hij kapelaan in De Bilt en vervolgens bijna zestien jaar kapelaan in Vianen. Hij wilde voor de parochianen van Haalderen, die tot dan toe naar de kerk van Bemmelen moesten, een eigen kerk bouwen. Al gauw had hij de Haalderense parochianen op zijn hand en er vormde zich daardoor een hechte geloofsgemeenschap.

Van der Wey reisde met zijn vriend architect H.W. Valk heel Friesland door, op zoek naar verschillende vormen van baksteenarchitectuur. Haalderen was een echt steenbakkersdorp dus daar moesten de stenen voor de kerk gebakken worden. En het moesten handvormstenen zijn, ook al werden die toen al niet meer gemaakt. Toch wilde Van der Wey de verbondenheid van Haalderen met de steenfabricage tot uitdrukking laten komen in handgevormde stenen voor zijn nieuw te bouwen kerk. Hij stapte naar de steenfabriek van J.R.F. Jurgens en daar werd de afspraak gemaakt dat Jurgens de klei zou leveren en Van der Wey de arbeiders. Hij vond vijftien mensen bereid om onder leiding van een vakman aan de productie van handvormstenen voor de kerk te beginnen.

ARCHITECT H. W. VALK

Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten

Met geldelijke steun van alle parochianen en giften uit ongeveer heel Nederland, verrees langs de provinciale weg in Haalderen de Christo-centrische kerk van architect Valk uit Den Bosch. De aannemer die de kerk en de pastorie bouwde, was de firma Van der Plas uit Rosmalen. Het was een prachtige kerk van natuurlijk handvormmateriaal en gebrandschilderde ramen waarin de zeven smarten van Onze Lieve Vrouw in passende kleuren gebrand stonden. Deze kleurentableaus, samengevat in vijf ramen, kwamen uit het atelier van Joep Nicolas te Roermond.

Het hele decor liet het lijden van Maria zien. In beide dwarsbeuken waren twee schilderijen in een zogenaamd dubbelraam gevat, gescheiden door gotische

stenen ribben. In het linkertransept: de vlucht van de Heilige Familie naar Egypte en de lijdensvoorspelling van Simeon aan Maria in de tempel. In het rechtertransept: de droefheid van Maria om de zoekgeraakte Christus en de ontmoeting tussen Maria en haar zoon op de kruisweg. In het priesterkoor de laatste drie smarten van Maria: de kruisdood van Christus, de afneming van het kruis en de graflegging. Op 27 april 1933 werd de eerste Heilige Mis opgedragen door Mgr. Jansen, de aartsbisschop van Utrecht.

Mgr. Jansen tezamen met een groot aantal geestelijken bij de kerk in Haalderen. Op de foto zien we onder meer ook pastoor Van der Wey (met misboekje) en pastoor Wilgrim (met hoofddeksel).

Oorlog en verwoesting 1940-1945

Na de mislukte operatie Market-Garden op 17 september 1944 werd het oostelijk deel van de Betuwe, gelegen tussen de Rijn en de Waal, frontgebied. De Duitsers kwamen het Pannerdensch Kanaal over en gebruikten Gendt en Haalderen als hoofdverdedigingslinie. Vanaf Bommel werden Haalderen en Gendt voortdurend door de geallieerden onder vuur genomen. Vrijwel alle inwoners waren inmiddels geëvacueerd naar een veilige bestemming. Op 7 oktober 1944 trokken de Duitsers zich terug, de zwaar beschadigde Haalderense kerk achterlatend. Op 25 september 1944 was de kerktoeren door de Duitsers opgeblazen en daarbij raakte de gehele kerk beschadigd. Ook de prachtige gebrandschilderde ramen werden vernield.

Opnieuw bouwpastoor

De parochianen van Haalderen hadden maar 11 jaren gebruik kunnen maken van hun prachtige kerk (van 27 april 1933 tot 25 september 1944). Wat zou er in pastoor Van der Wey, de parochianen en zijn stenenbakkers zijn omgegaan bij het zien van hun kerk na de evacuatie? De kerk van Haalderen deelde overigens het lot van vele Betuwse kerken. Alle pastoors van de omliggende plaatsen werden na de oorlog bouwpastoor. Het zou vier jaren duren voordat Van der Wey weer voldoende financiële middelen had om de kerk te laten herstellen. Men maakte in die jaren gebruik van een noodkerk aan de Kolkweg.

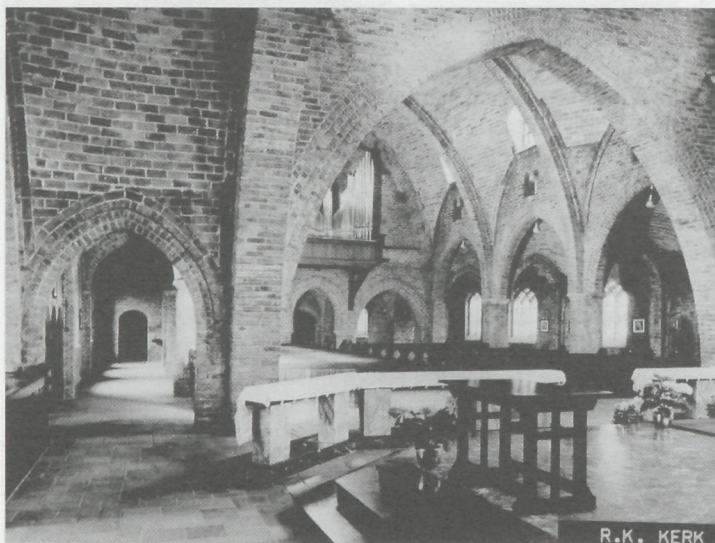
Ingebruikneming gerestaureerde kerk

De kerk werd herbouwd onder architect Sluymmer uit Enschede. Aannemer was de firma Stoffels uit Bemmelen. Op zondag 17 juli 1949 werd de gerestaureerde kerk, zonder zadeldaktoeren en zonder de gebrandschilderde ramen, weer in gebruik genomen. De vlaggen hingen uit en vanaf de noodkerk langs de Van der Mondeweg tot aan de herstelde kerk was versiering aangebracht. Vóór het kerkgebouw had men een ereboog opgericht, waarin het opschrift stond 'Treed binnen in het huis des Heren'. Mgr. Huurdeman die de plechtige Heilige Mis opdroeg, werd geassisteerd door deken dr. Mulder van Bemmelen en pastoor Van Wijk van Huissen-Zand. Deze feestelijke ingebruikneming werd mede-georganiseerd door de Haalderense pater Bernardus Rikken.

Kerkorgel en koorbanken

Door het houden van een groots opgezet fancy-fair en via giften, kreeg het plaatselijk orgelcomité een bedrag van f 6.000 bijeen voor het nieuwe orgel en de koorbanken. De koorbanken zijn gemaakt door de firma Wagemans uit Roggel. De bekende orgelbouwer, de firma L. Verschueren uit Heijthuijsen, heeft het orgel voor Haalderen gebouwd. Vanaf april 1951 klonk er weer orgelmuziek in de kerk van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten. Nadat pastoor Van der Wey het orgel had gewijd, werd het in dienst gesteld van de liturgie. De eerste klanken werden ten gehore gebracht door Dr. P.J. de Bruyn, die als adviseur betrokken was bij de bouw van het orgel. Meester H. Clerkx dirigeerde het zangkoor. Hij maakte na de dienst de opmerking: "Ze zingen naar vermogen goed, misschien niet altijd wat wij onder zeer mooi verstaan, maar met toewijding en begrip voor het Gregoriaans. Alle ceremoniën werden door de gelovigen meegedaan, een heerlijke rustige gewaarwording: men hoorde geen storend onbehouwen en onbeschaafd gehoest en gekuch". Overigens is ook in 1951 de pastorie (door de firma Stoffels) gerestaureerd.

Het interieur van de kerk. Het orgel is in het midden nog net zichtbaar.

Veertig jaar priester

15 augustus 1952 was Pastoor Taeke van der Wey veertig jaar priester, waarvan ruim twintig jaren in Haalderen. Op grootse wijze hebben de parochianen dit feit herdacht. Pas hersteld van een ernstige operatie werd Van der Wey in een open auto aan de rand van het dorp ingehaald. Naast hem zat pater L. Baas, die de pastoor tijdens zijn ziekte had vervangen. Bij gelegenheid van dit jubileum kreeg pastoor Van der Wey weer een prachtig geschenk van de parochianen aangeboden, namelijk de vijf gebrandschilderde ramen die tijdens de oorlog waren vernietigd. Gelukkig waren de originele tekeningen van Joep Nicolas bewaard

gebleven. Max Weiss, die het atelier van Nicolas had overgenomen, kon zo de papieren ontwerpen overbrengen op glas. Een mooier cadeau hadden de parochianen van Haalderen de jubilaris niet kunnen geven.

Bouwheer overleden

Bijna een half jaar na zijn veertigjarig priesterjubileum is Taeke van der Wey op 12 februari 1953 op 66-jarige leeftijd plotseling overleden. Op 17 februari hebben de parochianen van Haalderen en vele vrienden Van der Wey, op de waardigste plaats van het kerkhof en in de schaduw van zijn levenswerk, aan de aarde toevertrouwd. Vrijwel alle parochieherders en kapelaans uit het dekenaat waren naar Haalderen gekomen om afscheid te nemen van deze bijzondere bouwheer. Ook aanwezig waren de zoon van architect Valk en A. Akkermans, die met Van der Wey en burgemeester Van Elk tot de initiatiefnemers van 'Het Ambacht Haalderen' behoorde. Na de uitvaartmis hield pastoor Amse uit Doetinchem een afscheidsrede. Het overlijden van pastoor Taeke van der Wey was voor Haalderen een groot verlies. Hij heeft het steenbakkersdorp een geestelijk en sociaal aanzien gegeven.

In 1958 is de toren met zadeldak er weer aangebouwd. Vanaf die tijd staat de Haalderense kerk er weer in volle glorie bij. De klok in de toren kreeg bij het veertigjarig bestaan van de parochie in 1973 gezelschap van twee nieuwe klokken, die door kardinaal Alfrink in gebruik werden genomen. Bij gelegenheid van hetzelfde jubileum werd ook het orgel nog versterkt. Met beide cadeaus gaven de inwoners van Haalderen nog eens aan hoe na aan het hart de kerk van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten hen ligt.

Een 'kersenpakket' per post

In de tegenwoordige tijd heeft bijna ieder gezin wel de beschikking over één of meer auto's. Als je iets nodig hebt of je moet ergens naar toe, dan is een autoritje zó gemaakt. En anders is er nog wel het openbaar vervoer waar je een heel eind mee kunt komen binnen een redelijke tijd. Goed eigen en openbaar vervoer zijn zó vanzelfsprekend geworden, dat je je nauwelijks meer kunt voorstellen hoe het was vóórdat het zover was.

Eén van die bijzondere dingen die is verdwenen met de toegenomen mobiliteit is het vervoer van kersen per post. Toch was dat ooit een hele gangbare manier om kersen vanuit de boomgaard bij de gebruikers te krijgen. Ook bij ons thuis in Ressen maakten we er veel gebruik van. Mijn vader heeft altijd een kersenboomgaard bij huis gehad. Behalve via verkoop op de veiling en in de boomgaard, gingen onze kersen per post rechtstreeks naar familie, bekenden en klanten in het hele land.

Voor de verpakking van de kersen werd gebruik gemaakt van ronde tenen manden. Meestal waren ze zonder handvat, al had je ze wel met één handvat. Het waren speciaal voor dit doel gemaakte manden. Ze waren stapelbaar en er hoorde een losse ronde tenen deksel bij, die met 'vliegertouw' werd vastgemaakt. Daarbij werd een gebogen paknaald gebruikt, waarmee de mand als het ware werd dichtgenaaid. De manden hoefden niet terug te worden gestuurd. Ze werden als eenmalige verpakking gebruikt en er zat ook geen statiegeld of zoiets op. Wij gebruikten thuis kleine mandjes voor pakketten van drie kilo en grotere waar vier of vijf kilo in gegaan zal zijn.

De manden werden gekocht bij mandenvlechters of bennenmakers. Soms had je klompenmakers die als bijverdienste manden vlochten. Maar je kon de manden ook in de winkel in het dorp of in de stad kopen. Zo nu en dan waren de meestal donkere tenen manden uitgevoerd met een baan van lichte tenen dwars over het midden.

Op de foto zien we Piet Natrop met vier grote manden met kersen op de bagagedrager van de transportfiets, op weg naar het postkantoor. Deze manden bevatten vermoedelijk 10 kg kersen. Foto: Collectie H.A. Jansen.

Aan de mand werd met touw een stevig papieren label bevestigd met daarop het adres waar de kersen naar toe moesten. Er hoorde ook een vrachtbrief bij. Klanten betaalden meestal vóóraf. Van verzending onder rembours werd geen gebruik gemaakt.

DE KERSENCAMPAGNE EN DE POSTERIJEN

Ook dit jaar zullen door den Postdienst tijdens de kersencampagne autoriteiten worden uitgevoerd, waarbij de te verzenden kersenvakketten tot een maximumgewicht van 10 Kg aan de boomgaarden zonder extra-kosten kunnen worden afgehaald.

De uiterste tijdstippen, waarop kersenvakketten zoowel voor de ochtend- als voor de avondritten ten postkantore kunnen worden aangeboden, zullen in de wachtkamers der postkantoren worden aangekondigd.

Bij het verzenden wordt het volgende aanbevolen:

Gebruik voor de sluiting geen ijzer- of koperdraad.

Maak gebruik van stevige adres-labels en sterk touw.

Sluit een tweede adres in, dat dan op den inhoud en niet op den bodem van de mandjes moet worden gelegd.

Voor de verzending van kersen naar het buitenland wordt de aandacht gevestigd op het volgende:

Kersen voor Groot-Brittannië moeten vergezeld gaan van een certificaat van oorsprong, aangevende het land en de plaats waar de kersen gegroeid zijn, welk certificaat wordt afgegeven door het Uitvoer-Controle-Bureau voor Groenten, Fruit en Aardappelen, Javastraat 80 te 's-Gravenhage.

Kersen voor Duitschland worden slechts toegelaten onder de volgende voorwaarden:

De pakketten en de bijbehorende adreskaarten moeten zijn voorzien van een duidelijk opschrift *Kirschen* (cerials).

Elke zending moet vergezeld gaan van 1o. een certificaat van oorsprong afgegeven door het Gemeentebestuur in de plaats van herkomst der kersen; 2o. een certificaat van den Plantenziektenkundigen Dienst waaruit blijkt dat deze dienst de kersen heeft onderzocht en vrij van maden der kersen-vlieg heeft bevonden.

Alleen pakketten vergezeld van de beide bovengenoemde certificaten worden ter verzending naar Duitschland aangenomen.

Op de bodem van de mand kwam kersenblad te liggen. Daar bovenop kwamen de kersen, die ook weer werden afgedekt met een laagje blad. De mand werd zó gevuld, dat de kersen door het blad min of meer op de plaats werden gedrukt en weinig speling hadden. Daardoor doorstonden ze de reis beter.

De medewerkers van de post moeten in die tijd veel zorg aan het vervoer van de kersen hebben besteed, want er zijn mij geen klachten bijgebleven. Toch verzonden wij soms wel een stuk of tien van dergelijke pakketten tegelijk. Bestellingen werden een paar dagen opgespaard en als het er voldoende waren, dan werd er weer een aantal pakketten klaargemaakt. Daarvoor werden dan speciaal niet te rijpe kersen geplukt. Het moesten ook stevige kersen zijn, die op deze manier werden verzonden. Als de manden klaar waren, dan werden ze afgeleverd op het postkantoor of op het station in Ressen.

De hiernaast ingevoegde tekst is afkomstig uit De Betuwe van 21 juni 1935. Microfiche van het Gelders Documentatiecentrum - Bibliotheek Arnhem.

Wat ik mij herinner is, dat wij vóór de oorlog vaak op deze manier kersen het land in stuurden. Na de oorlog werd dat minder. Dat was niet omdat de kersen niet lekker meer waren, maar dat had, zoals in het begin al gezegd is, vooral te maken met de toegenomen mobiliteit van de kerseneters.

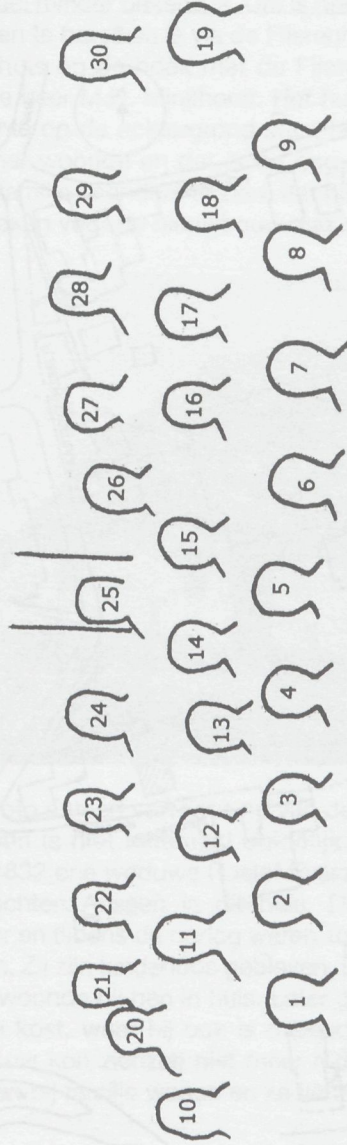
Hennie Derksen

Harmonie Udi in 1934

Vorig jaar vierde UDI haar 75-jarig jubileum. In de jubileumuitgave die deze Bemmelse vereniging ter gelegenheid van dit historische feit in Bommel en omstreken verspreidde, werd bovenstaande foto opgenomen. Daarbij werden echter niet de namen van de afgebeelde personen vermeld.

Mevrouw W. Buurman-Peters van de Plak, al jaren een zeer geïnteresseerd lid van onze kring, durfde die uitdaging wel op zich te nemen. Sinds vele jaren koestert zij een afdruk van deze foto, waarop ook haar overleden echtgenoot nog staat. Tevens is zij in het bezit van een artikel met deze foto uit Kontakt van 22 mei 1985. Volgens mevrouw Buurman zijn er toen diverse onjuiste namen vermeld. Daarom nu in ons blad ook nog eens dit dus vrij bekende plaatje. Mevrouw Buurman gaf ons de volgende, juiste namen:

1. Jaap Heijmen; 2. Hent Knipping; 3. Daan Peters; 4. Piet van Beek; 5. Herman Jeurissen; 6. Burgemeester Herckenrath; 7. Thé (Dorus) van Huet; 8. Thé (Dorus) Peren; 9. Toon Knipping; 10. Thé Heijmen; 11. Antoon van Meegen; 12. Piet van Gelder; 13. Thé van Gelder; 14. Stef Buurman; 15. Jan Knipping; 16. Toon Alofs; 17. Toon Alofs; 18. Grad Graven; 19. Wim Hofstetter; 20. Jan Nas; 21. Piet Peters; 22. Nol Gaertner; 23. Toon van Schaijk; 24. Thé Weijers; 25. Gerrit van de Sant; 26. Thies Lamers; 27. Thé Bongers; 28. Hent Alofs; 29. Toon van Marwijk en 30. Jan Peters.

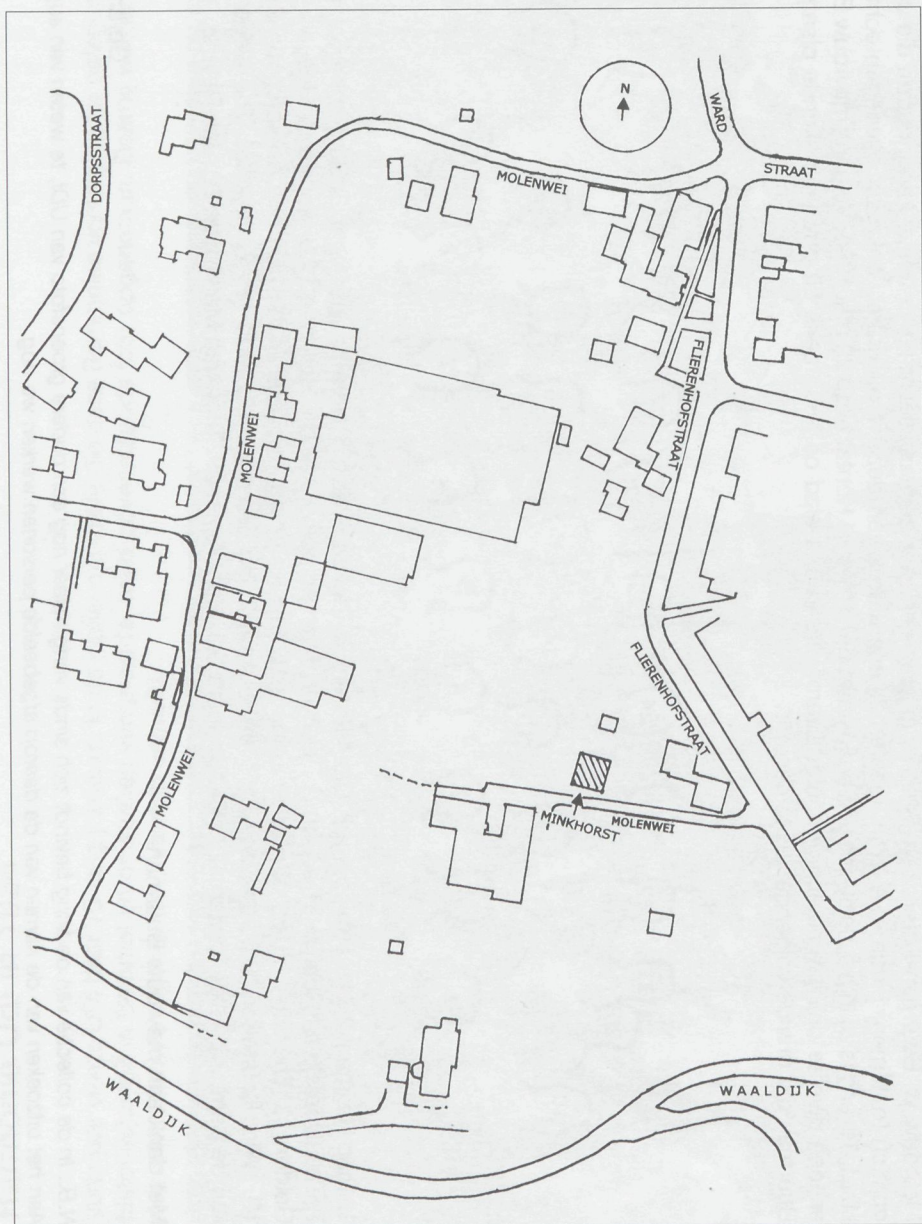
Met dank aan mevrouw Buurman.

Gerard Sommers

N.B.: In de collectie van de kring bevindt zich sinds vorig najaar nog een oudere groepsfoto van UDI, te weten van augustus 1928. Aan het uitzoeken van de namen van de daarop afgebeelde personen werken we nog.

In Bemmels stond een huis

Aan de Molenwei

De Molenwei in Bemmels omsluit een klein gebied met enkele woningen en andere gebouwen. Vanaf de Dorpsstraat kun je de Molenwei in bij de toerit van de hervormde kerk. De weg voert dan rechtsaf naar de dijk en linksaf naar de aansluiting van de Flierenhofstraat op de Wardstraat. Maar er is nog een stuk Molenwei dat veel minder bekend is. Dat is het doodlopende grindpad, dicht aan de dijk, dat alleen te bereiken is via de Flierenhofstraat. Daaraan staat direct aan het begin een huis op de hoek met de Flierenhofstraat en even verderop de boerderij van de heer M.H. Minkhorst. Het huis op deze foto stond daar vrijwel tegenover. Rechts op de achtergrond staat het huis op de hoek, waar indertijd de familie Bremer woonde en dat er nu nog staat. Achter het huis langs is de woning van de familie Leenders te zien, dat begin zeventiger jaren is afgebroken om plaats te maken voor de nieuwbouw aan de Flierenhofstraat.

Het huis op de foto dateert van het eind van de achttiende eeuw. Wie er allemaal gewoond hebben is niet helemaal duidelijk. We vonden in oude kadastrale gegevens van 1832 ene weduwe Roelof Evers (sectie F 138). Later woonden er een paar geslachten Arissen in dit huis. De laatste Arissens, die het huis bewoonden voor en tijdens de oorlog waren Toon Arissen, en zijn vrouw Anna de Wilde van Orden. Zij zijn kinderloos gebleven. Een ongehuwde broer van de heer Arissen, Gerrit, woonde bij hen in huis. Later ging Gerrit bij de familie A. Jansen in Ressen in de kost, waar hij ook is overleden. Eind veertiger jaren overleed Toon en zijn vrouw kon zichzelf niet meer redden, omdat ze zo goed als blind was. Zij gingen toen bij familie wonen en ze verhuurde het huis.

Johannes Michiel (Jan) Minkhorst was in 1951 getrouwd met Gijsbertha (Bets) de Wilde van Orden. Ze gingen eerst bij familie wonen. Daar werd Tonnie geboren. In 1952 kocht de familie Minkhorst het huis dat op onze foto staat van hun tante,

mevrouw Arissen. Er moest nog het een en ander aan gedaan worden nadat de huurder was vertrokken, zodat ze het huis pas konden betrekken in 1953. Achter het huis, niet meer op de foto te zien, stond een veeschuur, waar de familie Minkhorst de koeien had staan. In het huis werden de drie kinderen Henk, Willie en José geboren.

In 1971 had de gemeente plannen om enerzijds de Flierenhofstraat door te trekken en ook het hele gebiedje Molenwei vol met woningen te zetten. Dat laatste ging uiteindelijk niet door, maar de eerste aankopen waren reeds gedaan en de huisjes van Minkhorst en Bremer waren al door de gemeente aangekocht. Het huis van Minkhorst werd vrij snel afgebroken. In de woning van Bremer vond de familie De Jong eerst tijdelijk en later, toen het volbouwen van de Molenwei verder niet doorging, definitief onderdak. Inmiddels heeft de familie De Jong het huis verkocht en nu woont daar de familie Ratering. Na verkoop van hun huis verhuisde de familie Minkhorst eerst naar de Beukenlaan en later naar de Meidoornstraat, waar ze nu nog wonen.

Joop Verburg

Mond- en klauwzeer in 1920

In het weekblad 'De Betuwe' van 1920 komen we diverse keren berichten tegen over een toen heersende mond- en klauwzeerepidemie. Op 5 maart 1920 lezen we: *Het mond- en klauwzeer begint zich hier in den lande uit te breiden. In de week van 8-15 Febr. ll. kwam zij voor op 188 veebeslagen in 38 gemeenten, in de week van 15-22 Febr. waren deze cijfers resp. 335 en 46. Voor Gelderland waren deze cijfers 14-7 en 27-15.*

Dat de ziekte ook toen al niet te beheersen was, kunnen we afleiden uit een bericht in hetzelfde blad op 23 juni 1920: *De statistische opgave omtrent het Mond- en klauwzeer doet de buitengewone uitbreiding zien welke deze gevreesde ziekte heeft gekregen. In de maand Juni kwamen er in de provincie Gelderland voor 1502 gevallen, verdeeld over de volgende gemeenten, ieder geval betekent een aangetast veebeslag:* (hierna volgt een alfabetische opsomming van getroffen gemeenten en aantallen, waarvan we de volgende selecteerden) *Bemmel 32, Dodewaard 13, Driel 4, Elst 30, Heteren 16, Huissen 3, Kesteren 5 en Valburg 4.*

Opvallend is dat van de Over-Betuwse gemeenten Gendt op dat moment nog gespaard bleef. Van ruimen was blijkens de berichten in 'De Betuwe' geen sprake. In 1920 volstond men nog met een verbod om dieren van besmette bedrijven te vervoeren.

Gerard Sommers

Uit oude archieven

Gerrit Losekoot

Hij werd geboren op 13 juni 1851. Zijn vader heette ook Gerrit en die woonde op de plek waar nu het 'Wapen van Bemmelt' staat. Maar de Gerrit waar we het over hebben, heeft lange tijd gewoond in één van de diaconiehuysjes, die gestaan hebben tussen het huis van de familie Knipscheer en de hervormde kerk.

In het jaar 1932 vierde Gerrit Losekoot het feit, dat hij 25 jaar doodgraver en opzichter van de algemene begraafplaats was. Burgemeester Herckenrath in 'De Betuwe':

Het is een gebeuren niet van elken dag, dat een Gemeentebestuur een van zijn nog in functie zijnde beambten -die den leeftijd van 81 jaren bereikt heeft- kan complimenteren met zijn 25-jarige ambtsvervulling.

De daden van een mensch behoeven niet bepaald van verstrekkenden- of veelomvattenden aard te zijn, om recht op waardeering te kunnen doen gelden. Met ernst en accuratesse zijn plicht doen, vooral ook in het kleinere, daarmede voornamelijk ook bewijst een mensch bruikbaar te zijn in algemeenen dienst. Aan zulke menschen heeft men wat en men moet hen waardeeren, welke dan ook de aard van hun bezigheid is.

Jubilaris! 25 jaar lang hebt gij als opzichter der algemeene begraafplaats en als doodgraver uw werk gedaan op eene wijze, die iemand van eene halve eeuw jonger u niet zoude hebben kunnen verbeteren. Wij brengen u daarvoor op dezen dag onzen dank en wij willen gaarne uwen originelen wensch van dit oogenblik in vervulling doen gaan, n.l. om - niettegenstaande uw gezegend aantal jaren - u uw werk niet uit handen te nemen, maar u in uwe functie te bestendigen.

Moge u gezondheid en kracht geschonken worden, om uw werk te blijven doen zooals voorheen en niemand zal 't u dan verbeteren.

Het werd een uitbundig feest voor de jubilaris. De vlag werd uitgestoken, veel mensen kwamen hem cadeaus en bloemen aanbieden en Harmonie UDI bracht 's avonds een serenade. De 81-jarige Losekoot had uitgeteld, dat hij in die 25 jaar 82 begrafenissen had geregeld.

Gerrit Losekoot was een bekende figuur in de protestante gemeenschap. Buiten zijn werk als doodgraver was hij kosten van de hervormde kerk en zorgde hij er ook voor dat dagelijks de gewichten van het uurwerk opgewonden werden. Wellicht bezorgde hem dat de bijnaam 'de ouwe lier'. Gerrit lustte graag een borrel, was een 'eeuwige vijand van een vol en een leeg glas'. Ondanks of wellicht dankzij dat feit hanteerde hij zijn schop op hoge leeftijd op een manier, die jongeren hem niet verbeterden.

Joop Verburg

VARKENS- *De Gelder- lander* PEST IN 10-5-1973 BEMMEL

BEMMEL — De sinds eind vorig jaar vanuit de Neder-Betuwe naderbij komende varkenspest heeft nu ook Bemmeler bereikt. Nadat deze ziekte op een drietal bedrijven was geconstateerd is in de gemeente een vervoersverbod voor varkens van kracht geworden. Een gedeelte van Bemmeler is daar — onder bepaalde voorwaarden — van vrijgesteld, zoals o.m. het doorgaand verkeer op de Rijksweg Arnhem - Nijmegen en op de Ressenestraat.

Zeer groot

Het besmettingsgevaar van de varkenspest is zeer groot. Hoewel de mens voor deze ziekte niet vatbaar is, dient hij toch bijzonder voorzich-

tig te werk te gaan. Want door betreding van een besmette ruimte kan de ziekte zeer gemakkelijk via de schoenzolen worden overgebracht naar andere bedrijven.

Meldingsplicht

De veehouder die vermoedt dat zijn varkens lijden aan deze gevreesde ziekte, is verplicht dat onmiddellijk te melden en bezoekers van zijn bedrijf te weren. Ook moet hij een bak met ontsmettingsmiddelen plaatsen. In de praktijk zal dit echter vaak pas gebeuren op initiatief van de veearts, die vervolgens via laboratoriumonderzoek zal trachten het juridisch bewijs van besmetting geleverd te krijgen.

Uut de ouwe deus

Verkespest ien Bemmél

Op de dag dat dit stukske geschreven wurd, is zowat heel Nederland ien de ban van 'n nationale ramp. Zo wor dat tenminste gezien dur 'n groot deel van de bevolking.

D'r is mond- en klauwzeer uitgebroken op meerdere boerderijen. Je kun de radio of de tillevisie niet aanzetten, of 't geet d'r over.

Vur de minsén die 't aongeeet, is 't dink ik ok wel 'n ramp.

Je zul mar motten meemaken, dat al je dieren worden afgemakt en je bedrijf nor de mieter geet.

Nou wit ik ok wel dat mond- en klauwzeer iets anders is as de verkespest waar 't ien dit knipsel over geet, mar 't zien allemaol akelige dingen.

En verkespest hewwe lôts ien Nederland ok al gehad.
Ien Bemmél woedde de ziekte ien 1973.

D'r wier wel gewaarschouwd vur besmettingsgevaor, mar ien 't stuk lees ik niks over 't ruumen van de verkes.

Dejen ze dat toen niet en wachtten ze tot 't vaneiges over was?

Hoe ging dat toen eigenlijk?

Hoe je 't ok bekiek, 't is treurig zoas ien deze tied de dieren te lijen hebben.

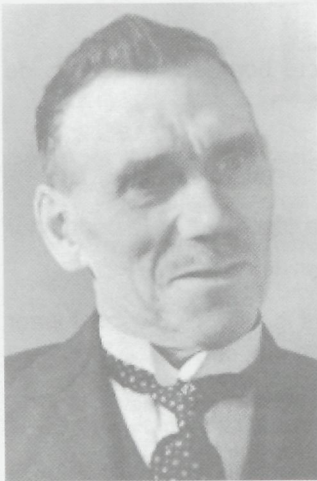
Misschien is 't nou ok wel 'n goed moment um ons te bezinnen of 't niet anders kan mit de dieren.

Maria Janssen

Machinefabriek "De Remise" G.C. Steenhof en Zn

Vrijwel iedere inwoner van onze dorpen zal bij het lezen van deze titel weer het beeld voor ogen krijgen van het markante bedrijf met deze naam op de gevel, vooraan in de Karstraat te Bemmelen. Toch is het al weer ruim tien jaar geleden dat die bedrijfsgebouwen werden gesloopt, tezamen met het prachtige woonhuis annex kantoor dat ernaast stond. Inmiddels zijn op het voormalige bedrijfsterrein woningen verrezen, die recent door de nieuwe eigenaren en hun gezinnen zijn betrokken. Aanleiding om nog eens terug te gaan in het verleden van de machinefabriek.

Steenhof, een familie van smeden

De naamgever van het bedrijf, Gerardus Christianus Steenhof, stamt uit een geslacht waarin het beroep van smid erg vaak voorkomt. Dat bleek toen de heer A. Hettinga uit Bemmelen, een verwoed amateur-genealoog, op verzoek van de familie Steenhof de voorouders in kaart bracht. Zijn onderzoek naar de Bemmelse tak van de familie Steenhof bracht ook aan het licht dat hier rond 1700 al 'Steenhoffen' waren gevestigd. Volgens het briefhoofd dat door 'De Remise' werd gebruikt, dateerde het bedrijf van 1725.

Gerardus Christianus Steenhof (1874-1944). Hij liet Machinefabriek "De Remise" bouwen op het voormalige terrein van de Betuwsche Stoomtramweg-Maatschappij aan de Karstraat in Bemmelen. Foto uit 1941.

Ook uit een brief uit 1977 van de Smecoma (de toenmalige ondernemersorganisatie van smeden, later opgegaan in de FME) aan Steenhof blijkt dat de smederij van Steenhof in Bemmelen toen één van de oudst ingeschreven bedrijven was. Op dat moment stond het al meer dan tweehonderd jaar geregistreerd. Het is dan waarschijnlijk ene Gerrit Steenhof sr geweest die zich daar rond 1770 als smid liet registreren. Deze Gerrit sr overleed op 13 februari 1795. Zoeken in de Kadastrale Atlas Gelderland 1832, onderdeel Bemmelen en Ressen, levert op dat in 1832 zijn zoon Gerrit Steenhof jr (1776-1838) op het kadastrale perceel sectie F nr. 294 een erf met smidshuis had. Dit is aan de huidige Dorpsstraat ter plaatse van huisnummer 6.

In het tweede huwelijk van de 'hoefsmid' Gerrit Steenhof jr, met Petronella Degen, werd Jan Steenhof geboren. Deze Johannes Gerardus Steenhof (1823-1894) trouwde in 1873 met Theodora Lensen (1840-1921). Een jaar later,

in 1874, werd Gerardus Christianus Steenhof geboren. Evenals zijn overgrootvader Gerrit sr, grootvader Gerrit jr en zijn vader Jan zou hij smid worden.

Het gezin van Gerardus Steenhof en zijn vrouw Johanna van Bracht

Gerardus Christianus Steenhof (1874-1944) trouwde in 1907 met Johanna Maria van Bracht (1881-1971). Er werden 12 kinderen geboren.

Dat waren:

1. Dorothea (1908), ± één jaar oud overleden aan longontsteking;
2. Jan (1909), één van de beide 'Bemmelse smeden', overleden in Bemmelen in 1998, was gehuwd met M. Puplichuizen (†1993);
3. Anny (1911), overleden in Leiden 1987, gehuwd met H. Dirks (†1987);
4. Gérard (1912), woonde in Herpt (Noord-Brabant), na een auto-ongeluk overleden in Nijmegen in 1965, gehuwd met T. Luijben (†1998);
5. Theo (1914), de andere van de 'Bemmelse smeden', overleden in het Canisiusziekenhuis Nijmegen in 1985, gehuwd met M. Michels (†1987);
6. Willemien (1916), thans Franciscanes in Oirschot;
7. Willem (1917), missionaris M.S.F. in Chili, overleden in 1999;
8. Jeanne (1919), onderwijzeres en woonachtig in Utrecht, was gehuwd met H. Wesselink (†1992);
9. Rian (1921), onderwijzeres, was gehuwd met P. Fritschy (†1979);
10. Herman (1922), gemeenteambtenaar sociale zaken, overleden in 1999, was gehuwd met M. van Oosterum;
11. Piet (1924), gemeenteambtenaar financiën, gehuwd met C. Kriek;
12. Joseph (1928), ambtenaar burgerlijke stand, overleden in 2000.

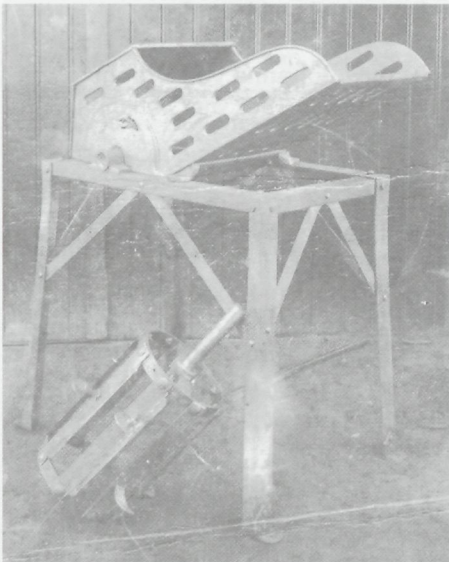
De meeste kinderen van Steenhof werden met 12 jaar naar een kostschool gestuurd: in Bemmelen was in die tijd nog geen vervolgonderwijs. Dit had tot gevolg dat de kinderen naar alle windstreken uitwaaierden. Ze voelden zich daardoor soms minder een 'echte' Bemmelaar. Maar ze zijn blijkens de verhalen wel allemaal met een warm hart terug blijven kijken naar de tijd in het ouderlijk huis bij 'de Remise', waar ze nog vaak samen kwamen.

Mevrouw J.M. Steenhof - van Bracht (1881-1971).

De smederij aan de Dorpsstraat

Aan het begin van de vorige eeuw had G.C. Steenhof een huis en werkplaats laten bouwen aan de oostzijde van de Dorpsstraat, ongeveer daar waar nu de schoenenwinkel van Buiting is gevestigd. Er werden nog wel paarden beslagen, maar vooral de verkoop van landbouwwerktuigen, machinerieën en motoren

was tot in de twintiger jaren belangrijk. Gerard Steenhof importeerde de betreffen-

de artikelen rechtstreeks uit Amerika of fabriceerde ze zelf. Zo werd in 1917 de bietensnijmachine vervaardigd waarmee Steenhof naar de Jaarbeurs in Utrecht ging. In 1920 vond hij een nieuw model aardappelrooimachine uit, die hij op proef naar de Drentse veenkoloniën zond. Voor de tabaksindustrie in Rhenen en omstreken werd een tabaksnijmachine getekend en gefabriceerd. Toen de grindwegen werden vervangen door bestrating kwam Steenhof met een nieuwe wegploeg. Deze ploeg werd later door grote wegebouwers overgenomen.

De bietensnijmachine uit 1917.

Ook ontwierp Steenhof een nieuwe eg, die door veel boeren, dichtbij en veraf, werd gebruikt. Daarnaast kwam hij nog met een vernuftige methode om pompen te slaan voor het vee in de weilanden. Een ander product was de oliepersmachine, waarmee olie uit lijnzaad kon worden geperst. Het was een gevaarlijk apparaat en streng verboden door de Duitse bezetters, maar een uitkomst gedurende de oorlog toen alles schaars was. Door Steenhof werd ook gewerkt aan verbeteringen van machines en transportbanden op de steenfabrieken van onder meer Haalderen en Gendt. Jeanne Wesselink-Steenhof herinnert zich nog dat de heer Jurgens van de steenfabriek in Haalderen regelmatig op bezoek kwam en vol lof was over het geleverde werk.

Zo groeide de werkplaats aan de Dorpsstraat dus uit tot een bedrijf waar je, ook getuige het opschrift op de gevel, terecht kon voor 'Landbouwwerktuigen en machinerieën. Rijwielen en motoren.' Het bedrijf ging duidelijk met de tijd mee. Er stond al een grote draaibank, boormachines, etc. en in de motorkamer was een grote stoommachine geïnstalleerd, die alles aandreef. Aandrijfriemen liepen over en weer naar de verschillende apparaten. Daardoor was de werkplaats een gevaarlijke omgeving en verboden terrein voor de kinderen. Bij de werkplaats hoorde een carbidbranderij, die ook de eigen gasverlichting in huis van brandstof voorzag.

Opmerkelijk is dat de naam Steenhof op de gevel in de Dorpsstraat met twee f's geschreven stond, zoals ook de schrijfwijze van de Belgische vertakking van de familie is. De schrijfwijze is elders steeds met één f.

Op deze Ansicht uit de twintiger jaren is geheel rechts de smederij van Steenhof te zien. Deze stond ongeveer op de plaats waar thans de schoenenzaak van Buitink is gevestigd (Dorpsstraat 25). Het meisje met de witte jurk is Willemien Steenhof, geboren in 1916.

Theo en Jan Steenhof komen in het bedrijf

Aanvankelijk was het de bedoeling dat Gérard en Theo later het bedrijf van hun vader zouden voortzetten. In plaats daarvan zijn dat Theo en Jan geworden. Theo ging na de lagere school naar de handelsschool aan de Kronenburgersingel in Nijmegen. Daarna bekwaamde hij zich verder in Arnhem bij de P.B.N.A.. Daar is hij later ook nog examinator bij de afdeling constructiewerk geweest. Net als zijn vader Gerard maakte Theo zich het kunstsmeden eigen. Van beiden is op diverse plaatsen nog smeedwerk te zien, zoals een kandelaar in de Donatuskerk in Bemmelen.

Jan Steenhof ging na de lagere school eerst een jaar naar 'St. Nicolaas' in Oss. Dit was een intern voorbereidingsjaar voor het middelbaar onderwijs. Daarna ging hij, ook intern, naar 'St. Louis' in Hilversum. Na iedere vakantie had hij heimwee; hij wilde liever boer worden. Toen een neef afkomstig van een boerderij in St. Agatha (bij Cuijk) trouwde, mocht hij van zijn oom en tante daar diens plaats innemen. Van daaruit ging hij naar Nijmegen naar school en haalde er zijn administratie- en boekhouddiploma's.

In 1939 volgde de mobilisatie. Theo moest naar de Grebbeberg. Op kantoor en ook in huis bij de familie werd geruime tijd een ingenieur van Defensie ondergebracht. In de fabriek werden in die tijd koepels gemaakt voor de Waaldijkverdediging. Veel administratief en ander werk bleef liggen. Dat was de reden dat Jan in dat jaar terug kwam naar Bemmelen om te helpen met de boekhouding en bijkomende zaken. Hij kwam dus veel later dan Theo in het bedrijf en min of meer door de omstandigheden gedwongen.

Gérard werkte in eerste instantie wel als smid in de zaak, maar hij zou na de oorlog naar Frankrijk vertrekken, om zich weer later als boer te Herpt (bij Heusden) te vestigen.

Machinefabriek "De Remise"

Nadat in 1933 de Betuwsche Stoomtramweg-Maatschappij haar activiteiten in Bemmelen had beëindigd, had Gerard Christiaan Steenhof kans gezien het kantoorgebouw aan de Karstraat over te nemen. Vervolgens had hij op het lege terrein er naast een nieuw bedrijf laten bouwen, dat vanaf die tijd bekend was als Machinefabriek "De Remise".

Een deel van de voorgevel van het bedrijf aan de Karstraat. Foto omstreeks 1980.

Zoals uit de bouwtekeningen blijkt, was dit bedrijf van het begin af aan opgezet als een echte machinefabriek. Er was een centrale aandrijving van een groot aantal draaibanken en andere installaties. Die aandrijving werkte in eerste instantie nog op stoomkracht. Het bedrijf bood vanaf het begin werk aan een tiental of meer medewerkers. Het richtte zich in eerste aanleg sterk op landbouwwerktuigen.

De grondlegger van het bedrijf aan de Karstraat, Gerard Christiaan Steenhof, overleed op 26 september 1944 bij Van Gend op Bergerden, waar de familie naartoe was gevlucht in verband met de oorlogshandelingen die in die dagen in volle hevigheid woedden. Theo en Jan namen daarna de leiding van het bedrijf volledig over. Er was wel een bepaalde rolverdeling tussen de beide broers. Theo was meer de smid. Jan hield zich bezig met de commerciële en administratieve kant van de zaak. Hoewel ze beiden eigenaar waren, was er nooit sprake van 'twee kapiteins op een schip'.

In de jaren na de oorlog werd de machinefabriek gemoderniseerd. De stoomaandrijving ging over in elektrische aandrijving. Het bedrijf presenteerde

zich toen in haar briefhoofd als volgt: 'Speciale inrichting voor het vervaardigen en herstellen van Machines voor de Steenfabrieken Rollend- en Baggermateriaal - Draai, Schaaf- en Freeswerk - Elec. en Autogeen-Lasinrichting Hydr. Pers. 300 ton - Alle soorten gietwerk.' Eén van de klanten van het bedrijf was de D.O.S., waarvoor de zandzuiginstallaties werden vervaardigd die in de Bemmelse polder werden gebruikt. Naast de D.O.S. waren steenfabrieken in Bommel, Gendt, de Ooij en Pannerden belangrijke klanten. Daar werden steeds vaker machines bij de productie toegepast. Ook diverse scheepswerven, de fabrieken van Fruterna en van Heinz te Elst en de betonfabrieken zoals van Milder VBI te Huissen en van VBI in Oss hadden machines en installaties in gebruik die geplaatst waren door 'De Remise'. Vervolgens bleef men voor die bedrijven dan ook vaak het onderhoud doen.

Regelmatig kwam in die jaren zwaar materieel van WIDO en Derks voorrijden om de omvangrijke machines en installaties die bij 'De Remise' waren geproduceerd, te kunnen vervoeren naar de plaatsen waar de opdrachtgevers ze wilden gaan gebruiken. Soms moesten die transporten vanwege de omvang in de stille nachtelijke uren plaatsvinden.

WIDO hijst een zware machine op een oplegger van Derks. Rechts nog de benzinepompen. Foto mei 1972.

De opdrachtgevers kwamen overigens niet alleen uit de regio. Bij de komst van het aardgas maakte 'De Remise' ook flenzen voor de Gasunie. Voorts werden er opdrachten uitgevoerd in Duitsland en in België. En ooit had men zelfs enkele medewerkers via de scheepswerven van Van Mil uit Hardinxveld-Giessendam voor twee weken in Egypte zitten, om daar een passagiersschip geschikt te maken voor veerdiensten op het Suezkanaal.

Vóór het bedrijf aan de Karstraat was tot in de zeventiger jaren ook nog een aantal benzinepompen in bedrijf waar je eerst Caltex en later Chevron kon tanken. Die activiteit werd later afgestoten. Er moesten vaker strategische keuzes worden gemaakt. Met de komst van het aardgas was er een grote vraag naar de aanleg van centrale verwarmingsinstallaties op gang gekomen. Dat vereiste echter specifieke deskundigheid en speciale vergunningen. Omdat 'De Remise' het in die tijd ook met andere opdrachten druk genoeg had, werd op een gegeven moment besloten de aanleg van cv-installaties aan anderen

over te dragen. Hans van 't Hullenaar, die zich als werknemer van Steenhof bekwaamd had op dit terrein, kon hierdoor vanuit 'De Remise' een aardige start maken met een eigen bedrijf.

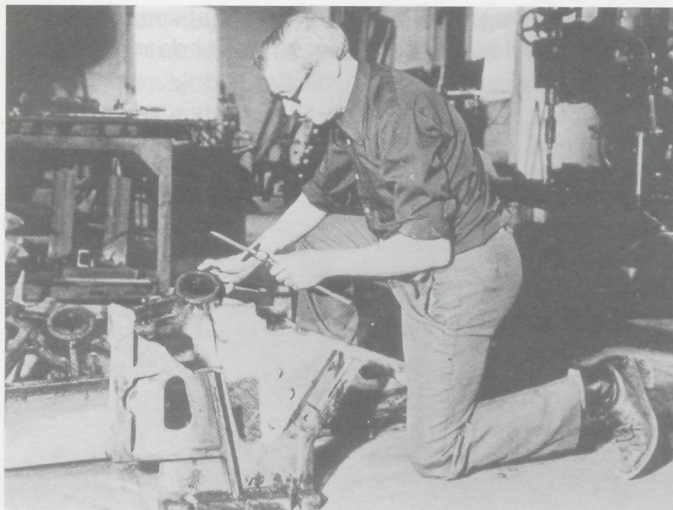
Onder de zandtrechter staan vlnr Joke Janssen, Theo van 't Hullenaar, Hentje Lucassen, Piet Boerboom en geknield Tonny Sonderen en Cor Grob. Foto april 1959.

Vele sterke kerels uit Bemmél en dorpen uit de buurt hebben, soms tientallen jaren, bij Steenhof gewerkt. In de beste jaren waren dat er wel twintig, die zowel in Bemmél, als op plaatsen waar installaties van 'De Remise' in gebruik waren, hun werk deden. Als 'vaste kern' zijn onder meer te noemen Geert Derks en Frans en Sjaak van Gelder uit Bemmél, Piet Boerboom die oorspronkelijk uit Lent kwam en later naar Haalderen verhuisde, Cor Grob uit Gendt en Theo van 't Hullenaar uit Bemmél, later Doornenburg.

Ook de namen van Thé Hoekjan, Sjoeko Veldkamp, Tonny Sonderen, Hentje Lucassen, Jopie Tonk en Joke Janssen komen we tegen, evenals Geert en Hent Moerkerk uit Gendt. Ben Huibers en de broers Wim en Geert de Haar uit Bemmél hebben er ook jarenlang gewerkt. Peter Otten en Willy Verhoeven behoorden, met Geert Derks, tot de ploeg die naar Egypte was uitgezonden. Veel jongens die vanaf de schoolbanken bij 'De Remise' op hun vakgebied van alles hadden kunnen leren, vertrokken na enkele jaren weer. Het verloop was daardoor ondanks de goede sfeer aanzienlijk.

Dezelfde zandtrechter als boven, nu gezien vanaf de straat. Erachter is het schuurtje te zien waar gas werd gemaakt en waarin Jan Steenhof ook duiven hield.

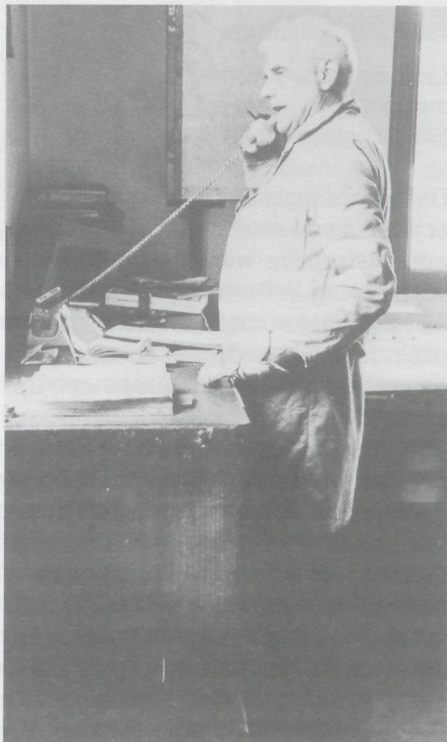
Theo Steenhof aan het werk in de machinefabriek. De foto is gemaakt rond 1980.

In het midden van de jaren zeventig waren er ook diverse uitzendkrachten in dienst bij het bedrijf. En uiteraard werkten de beide broers Jan en Theo Steenhof tientallen jaren lang volop mee.

Geleidelijk kwamen de beide eigenaren in het midden van de jaren zeventig echter ook al aardig in de richting van een pensioengerechtigde leeftijd. En voor het eerst sinds vele generaties diende zich binnen de familie Steenhof geen nieuwe telg aan om het smederij-bedrijf voort te zetten.

Op 23 december 1977 werd 'De Remise' overgedragen aan een bedrijf waarin de baggeraars ingenieur C.J. van de Graaf en W. Moret samenwerkten. Moret kreeg als directeur de leiding over het bedrijf in Bommel. Theo Steenhof bleef er nog in dienst als algemeen bedrijfsleider.

Jan Steenhof deed steeds het commerciële en administratieve werk. Foto van 1980.

Jan Steenhof was na de verkoop nog gedurende een overgangsperiode van 3 maanden als adviseur aan het bedrijf verbonden. Maar hij was er daarna ook nog vaak te vinden. Theo werkte er tot zijn overlijden in 1985.

Links de fabriek, rechts het in 1989 gesloopte woonhuis. Hier woonde Theo Steenhof met zijn gezin. In het huis was ook het kantoor. Jan Steenhof woonde met zijn gezin op 'De Karbrug', richting Huissen, direct na de Lingebrug aan de linkerkant gelegen.

De nieuwe eigenaren legden zich met 'De Remise' toe op productiewerk. Maar er veranderde meer. Waar Jan Steenhof tot dan toe 's avonds en op zaterdag het administratieve werk had gedaan, kwam nu een boekhouder in dienst. De verandering in de bedrijfsvoering en het hogere prijsniveau had tot gevolg dat kleinere klanten met specifieke opdrachten meer en meer wegbleven. Dit luidde uiteindelijk het einde van het bedrijf in. In 1989 kwam in Bemmelse een einde aan de activiteiten onder de naam van 'De Remise'.

Voor 'De Remise' betekende de beëindiging van het bedrijf in Bemmelse nog niet het absolute einde. Als machinefabriek en constructiebedrijf opende 'De Remise' op 3 maart 1989 aan de Nijverheidsweg 4 te Elst een nieuw bedrijf. Hierin waren het bedrijf uit Bemmelse (circa 12 man personeel) en dat van Machinefabriek Geveling uit Nijmegen (3 man) samengevoegd. Met een boekhouder, een administratieve kracht, een tekenaar, een bedrijfsleider, een chef werkplaats en iemand in de bijbehorende gereedschapswinkel, was de verhouding tussen direct en indirect personeel drastisch veranderd ten opzichte van de Bemmelse periode. Het ging niet goed met het bedrijf. Ook de nieuwe directeur de heer Geier, die in 1993 Moret opvolgde, kon het tij niet meer keren. In 1995 werd er een curator benoemd en kwam er een definitief einde aan 'De Remise'.

Thé Hoekjan - bij Steenhof vanaf omstreeks 1907

'Vader' Thé Hoekjan (1893-1957) kwam uit Velp. Na de ambachtsschool leerde hij het smidsvak bij Steenhof. Dat was toen in de smederij aan de Dorpsstraat. Hij kwam ook in de kost bij de familie Steenhof. Zijn zoon Thé, inmiddels 80 jaar, vertelt dat vader in zijn jonge jaren 's zondags nog met de kinderen van Steenhof door het dorp wandelde. Daaronder waren ook de latere smeden Jan en Theo.

Vader Hoekjan was vooral bedreven in het beslaan van paarden. Het diploma hoefsmid behaalde hij tijdens zijn militaire diensttijd. De hoefijzers die hij gebruikte, smeedde hij nog zelf. Aan het begin van de dertiger jaren ging de jonge Thé vaak met vader Hoekjan mee naar de smederij. Hij herinnert zich dat hij dan aan het handvat van de blaasbalg mocht trekken om het vuur voor zijn vader hoog te

houden. Vader Thé Hoekjan werkte tot omstreeks 1933 bij Steenhof. Daarna vertrok hij naar scheepswerf 'de Vahali' in Hulhuizen.

*Thé Hoekjan bij het aambeeld in de machinefabriek.
Foto uit mei 1952.*

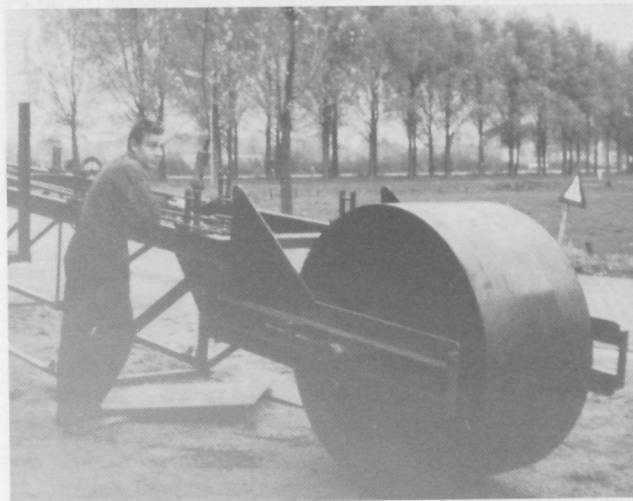
Volgens zijn zoon Thé werd het in die tijd ook snel minder met het beslaan van paarden bij Steenhof. De smederij ging meer en meer over in een machinefabriek en verhuisde naar het nieuw gebouwde pand aan de Karstraat. Thé Hoekjan bleef overigens nog wel paarden beslaan, onder meer bij Francissen in Bemmelen en bij Lintsen in Driel. Ook werkte hij nog regelmatig voor Steenhof. Dat zou hij blijven doen tot zijn overlijden in 1957.

Thé Hoekjan 'erfde' zijn liefde voor het smidsvak van zijn vader. Nadat hij in 1935 eerst zijn vader was gevolgd naar 'de Vahali', werkte hij nog korte tijd bij Tap in de garage en daarna in de bruggenbouw. Vanaf 1950 was hij in dienst bij Rijkswaterstaat en vanaf 1960 maakte hij nog 25 jaar vol bij de nutsbedrijven in Nijmegen. Het smeden is hij er zijn hele leven als 'hobby' naast blijven doen. Op diverse plaatsen in Bemmelen en in de wijde omgeving staan (of stonden) de bewijzen van zijn vakmanschap. Voor het laswerk kwam hij regelmatig bij Steenhof en ook het ijzer dat hij gebruikte, betrok hij daar. Jan Steenhof had

hem graag in dienst genomen en deed hem meerdere malen een goed aanbod. In tegenstelling tot zijn vader trad de jonge Thé Hoekjan echter nooit bij Steenhof in dienst. Het heeft de goede relatie tussen de familie Steenhof en de familie Hoekjan niet beïnvloed.

Theo van 't Hullenaar - 37 jaren bij 'De Remise'

Theo van 't Hullenaar kwam in 1958 als zestienjarige van de technische school in Huissen. Aanvankelijk werkte hij thuis in het aannemersbedrijf. Min of meer bij toeval kwam hij bij Steenhof terecht: hij wilde er een snoeischaar laten slijpen en kwam daarbij in gesprek met Jan Steenhof. Die bood hem een baan aan en vanaf

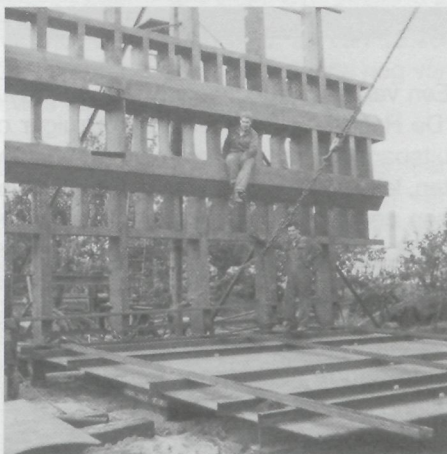
december 1958 was Theo in dienst bij 'De Remise', met een beginloon van f 10 voor de eerste week en f 12,50 vanaf de tweede week. Hij zou er 37 jaar blijven, tot de beëindiging van het bedrijf in 1995. Hij heeft er altijd met heel veel plezier gewerkt.

Theo van 't Hullenaar bij een rol voor een lopende band in april 1959.

In de eerste jaren werkte Theo veel in de werkplaats aan de Karstraat. Vanaf 1962 ging hij meestal op karwei bij de diverse opdrachtgevers. De omstandigheden waaronder dat gebeurde, waren wel heel anders als in de huidige tijd. Naar de diverse werkplekken moest je op eigen gelegenheid reizen. Daarbij had je geen auto ter beschikking, maar ging je op de fiets of bromfiets. Tot in het midden van de jaren zeventig werd sporadisch een auto gehuurd, als meerdere mensen een tijdje naar een zelfde verre werkplek moesten. Theo herinnert zich nog dat ooit een vrachtwagen met buizen voor een aan te leggen waterleiding op de tuinderij van Roelofs bij 'De Remise' was gelost. Om de pijpen op de kwekerij bij 'De Kinkelenburg' te krijgen, fietsten hij en zijn collega's vervolgens vele malen op en neer van het bedrijf dwars door Bemmelen met de meterslange buizen in de hand. Het kon in die tijd ook gebeuren, dat je zomaar ineens worst stond te draaien als er bij Steenhof een varken werd geslacht. In periodes waarin er weinig of geen werk was, zoals in 1962, was je soms tijden bezig om munitiekisten vol met bouten en moeren te sorteren. Met het uurtarief van die tijd was dat nog lonend.

Volgens Theo was de sfeer bij 'De Remise' uitstekend. Er werd hard gewerkt, maar de beide Steenhoffen waren goed voor hun personeel. Hij herinnert zich dat het loon wekelijks contant door Jan Steenhof werd uitbetaald. Een loonstrook was er niet bij. "Je ontving dan een bedrag van zeg 28 gulden weekloon. Had je in die week over het veer naar Zevenaar gemoeten, dan kreeg je behalve een fietsvergoeding ook nog het veergeld en de reistijd betaald. En als je dan ook nog goed je best gedaan had, kon het zomaar gebeuren dat het uiteindelijke bedrag met één of meer kwartjes naar boven op een hele gulden werd afgerond. Nu lach je om de bedragen, maar voor die tijd was het niet slecht en aan de manier waarop het ging, kon je heel direct de waardering voor je inzet afleiden."

Volgens Theo gebeurde heel veel binnen het bedrijf op basis van ervaring. Opdrachtgevers meldden zich met een bepaalde vraag. Als duidelijk was wat de bedoeling was, dan werd nagedacht over de praktische uitvoering. In de meeste gevallen werden geen ingewikkelde berekeningen en gedetailleerde tekeningen gemaakt, maar werd op basis van ervaringen bepaald welke dikte het materiaal en welke opzet de constructie moest hebben om bij een bepaalde maat de vereiste sterkte te hebben. Als daarna bleek, dat er alleen platen van 6 meter lengte waren, terwijl je maar 5 meter nodig had, dan kon het gebeuren dat de hele installatie wat groter werd uitgevoerd, omdat dat dan meer economisch was. Gelet op de vaak tientallen jaren bestaande relaties met opdrachtgevers, werkte deze formule goed. Overigens werden grote installaties uiteraard wel eerst getekend en doorgerekend.

Geert Derks en Piet Boerboom in 1961 bij de motorfundatie van een zandzuiger.

Het kwam regelmatig voor dat 's nachts of in het weekend aanpassingen of groot onderhoud aan machines moest plaatsvinden. De opdrachtgevers konden zich immers geen stilstaande machines permitteren onder werktijd. Maar soms hadden de nachtelijke activiteiten ook een andere achtergrond. Bijvoorbeeld als het ging om door de directie gewenste aanpassingen van machines die de productiviteit van het personeel moesten verhogen. Na de 'stiekeme' nachtelijke werkzaamheden, waarbij bijvoorbeeld een poelie van 16 naar 18 slagen was aangepast, had het bedienende personeel de andere ochtend overigens vaak al binnen een kwartier door dat 'er wat mis was' waardoor ze ineens veel harder moesten lopen dan voorheen.

Theo merkte in de loop van de jaren een verzakelijking bij de opdrachtgevers. Toch waren de contacten tussen de medewerkers van 'De Remise' en het personeel van de bedrijven waar opdrachten werden uitgevoerd vaak wel erg plezierig. Het kwam ook regelmatig voor dat men bij de uitvoering van werkzaamheden te maken kreeg met ex-collega's. Want als men een tijdje bij een

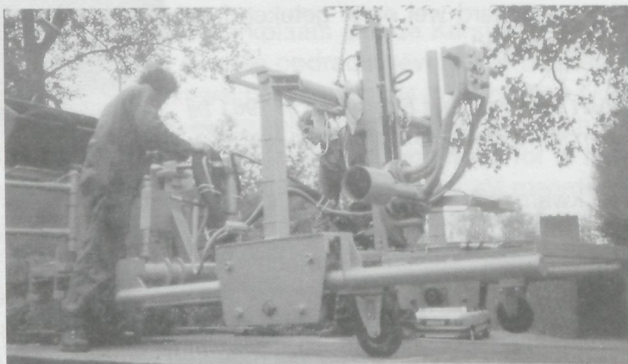

opdrachtgever gewerkt had en die had een goede indruk gekregen, dan wilde die nog wel eens proberen je te laten overstappen. Ook Theo kreeg regelmatig aanbiedingen. De meeste daarvan overwoog hij niet serieus. Maar wel gebruikte hij ze om zo af en toe bij Jan Steenhof een salarisverhoging los te krijgen.

Op de vrachtauto een transportrol voor een excavateur. Cor Grob (rechts) en Henk Scholten van steenfabriek 'De Zandberg' nemen even een pauze.

Een van de dingen waar Theo van 't Hullenaar met trots over vertelt, is de door 'De Remise' ontwikkelde betonzuiger ofwel remsuctor. Dat is een machine die uitsparingen in betonelementen maakt voor trapgaten, lichtpunten, stopcontacten, leidingen, etc. Hij werkte er bij VBI aan met Frans van Gelder. Het begon met een eenvoudige waterzuiger die het werk overnam van de troffel, die men er eerst voor gebruikte. Gaandeweg en proefondervindelijk werden er steeds verbeteringen aan het prototype aangebracht. Daarbij namen de mogelijkheden maar ook de omvang en het gewicht van de betreffende machine allengs toe. In totaal werden er elf van deze machines gemaakt.

Theo van 't Hullenaar en Peter Otten bezig een deel van een betonzuiger (remsuctor) te laden.
Foto van juni 1984.

De meeste waren voor VBI-bedrijven, waarvoor ze ontwikkeld waren. Maar ze gingen bij voorbeeld ook naar Duitsland. De laatst geproduceerde computergestuurde remsuctor die bij VBI in Huissen wordt gebruikt, heeft een gewicht van 10 ton.

Theo van 't Hullenaar werkte ook na de overdracht van 'De Remise' in 1977 nog voor het bedrijf. Omdat hij echter min of meer vast was uitbesteed bij de betonfabriek van Milder VBI in Huissen, merkte hij niet zo veel van de veranderingen bij het bedrijf in Bemmelen. In 1995 kwam echter voor hem ook een einde aan een lange loopbaan bij 'De Remise'. Het bedrijf was een deel van zijn leven geworden en de afloop ging hem erg aan het hart. Nog steeds denkt hij aan zijn tijd bij Steenhof en 'De Remise' met veel plezier terug en hij kan er enthousiast over vertellen. Vanaf 1995 is Theo van 't Hullenaar in dienst bij VBI in Huissen.

Frans van Gelder - bij 'De Remise' van 1962 tot 1995

Op de ambachtsschool in Huissen 'deed' Frans van Gelder eerst een jaar 'hout', voordat hij overstapte naar 'metaal'. Het werken met machines trok hem meer. In de laatste twee jaren van zijn opleiding ging Frans halve dagen naar school. 's Middags was hij dan bij Steenhof om allerlei voorkomende werkzaamheden te doen: schilderen, knippen, knutselen en opruimen. Voor Frans en zijn tweelingbroer Sjaak die er ook naar toe ging, was het bedrijf van Steenhof niet onbekend. Hun ouderlijk huis stond eveneens aan de Karstraat, op korte afstand van 'De Remise'. Toen hij er na zijn schooltijd in dienst trad, verdiende Frans f 3 per dag. De werktijden waren van maandag tot en met vrijdag van 8-12 en van 13.30-17.30 uur en op zaterdag van 8-12 uur. Op zaterdag bleef je vervolgens nog van 12-13.30 uur om op te ruimen, maar dat was dan voor eigen rekening.

Het eerste grote werk waar Frans bij betrokken was, was de bouw van een zandzuiger. In Harderwijk hadden ze er een bekeken en de maten er van

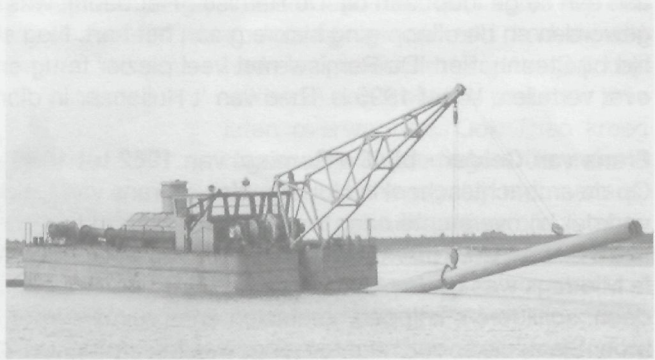

opgenomen. De platen voor de constructie van de zandzuiger moesten een 'geknikte' vorm hebben. Deze werd er met een speciale hamer met een lange steel, een zogenaamde dolly, met mankracht stukje bij beetje ingeslagen. Na vele malen over de volle breedte op en neer te zijn geweest, kon je zien dat de plaat enkele millimeters 'kwam'. Dit werk vroeg niet alleen veel van je spieren, maar ook van je oren.

Het 'buigen' van een plaat. Op deze foto uit 1961 zien we vlnr Cor Grob, Piet Boerboom, Theo van 't Hullenaar en Geert Derks.

De zandzuiger die in opdracht van D.O.S. werd gebouwd, werd in drie delen gemaakt en vervoerd naar de Bemmelse polder. Daar werd hij ter plekke verder afgebouwd. Frans werkte er samen aan met Cor Grob. Later moest hij er nog regelmatig zijn om onderhoud uit te voeren. Dan ging het met een handkar, geladen met onder meer zuurstof en gas, lopend door Bommel naar de polder en 's avonds weer terug. De betreffende zandzuiger doet overigens nu nog steeds dienst.

De door Steenhof gebouwde zandzuiger in de Bemmelse polder.

Men werkte meestal met twee personen aan een klus, want het werk was vaak omvangrijk en zwaar. Als er een wagen met ijzer kwam, werd die met de hand gelost. Een wagen met platen werd naast het bedrijf achteruit de boomgaard in gereden. Daar werden de platen met een ketting aan een boom vastgemaakt. Dan reed de chauffeur langzaam weg, met als resultaat dat de platen van de wagen werden getrokken en op de grond vielen. Toen er een takel kwam, was men de koning te rijk. Bij de overgang van school naar het bedrijf was Frans al opgevallen dat de machines bij 'De Remise' verouderd waren. De machines van Steenhof waren in tegenstelling tot die op school nog 'linksdraaiend'. Ook waren ze niet nauwkeurig meer. Of zoals een van de opdrachtgevers, de heer Duif van VBI, zei: "Bij 'De Remise' kunnen ze vierkante gaten boren".....

Om goedkoop te kunnen produceren, was men bij 'De Remise' zuinig. Belangrijke investeringen bleven uit. Soms moest je thuis het nodige gereedschap meenemen om een klus te kunnen doen. Maar je leerde er van alles en na een tijdje draaide je nergens meer je handen voor om. En dat men bij Steenhof niet alleen maar zuinig was, wil Frans van Gelder ook graag aangeven. Zijn hele leven lang zit hij al in het Bemmelse verenigingsleven. Een zaak, die ook de 'Steenhoffs' kennelijk een warm hart toedroegen. Want daardoor kon het ook gebeuren, dat hij een weekje met de een of andere vereniging op kamp kon of iets dergelijks en daarvoor doorbetaald verlof kreeg.

Op de zolder van het schuurtje naast 'De Remise' hield Jan Steenhof duiven. In de ruimte er onder werd iedere dag opnieuw het gas gemaakt, dat via de leidingen naar de werkplaats ging en gebruikt werd bij het lassen en snijden. Bij het maken van het gas werd een tank gebruikt, een expansievat, water encarbide. Je moest goed oppassen dat je er niet te veel water bij deed. Meer dan eens ging

het mis. Dan knalde het zo hard, dat je bang was dat het dak van het gebouw vloog. De duiven leken er maar niet aan te kunnen wennen.....

Na ongeveer 10 jaar in hoofdzaak in de polder te hebben gewerkt bij de steenfabrieken en 17 jaar grotendeels bij VBI in Huissen, kwam Frans van Gelder, na de verhuizing van 'De Remise' naar Elst nog enkele jaren bij VBI in Oss terecht. Zijn contacten met het bedrijf waren die laatste jaren beperkt tot het wekelijkse werkoverleg. In 1994 kwam hij vanwege een 'golf'-arm in de ziektewet terecht. De binding met 'De Remise' werd nog minder en het einde van het bedrijf maakte hij daardoor van enige afstand mee. Sinds 1995 werkt Frans van Gelder als conciërge voor een tweetal basisscholen in de gemeente. Zijn broer Sjaak stapte in 1992 van 'De Remise' over naar de Bemap.

Ter afronding

Vanaf omstreeks 1700 waren diverse generaties Steenhof als ambachtelijke smid een onmisbare schakel in een sterk op landbouw gerichte Bemmelse gemeenschap. Bijna tweehonderd jaar lang deden zich daarin geen spectaculaire veranderingen voor. Ontwikkelingen in de laatste honderdvijftig jaar, zoals de mechanisatie van de landbouw en de omschakeling van een agrarische naar een meer op industrie georiënteerde samenleving, gingen echter ook aan Bommel niet voorbij. De stap van de hoefsmid Steenhof naar Machinefabriek "De Remise" G.C. Steenhof en Zn sloot logisch aan op die veranderingen. Zo kon het bedrijf ook nog een belangrijke rol spelen in de periode van economische opbloei na de Tweede Wereldoorlog. 'De Remise' leverde in die tijd aan een brede kring van opdrachtgevers in de wijde omgeving, tot zelfs in het buitenland toe. De machinefabriek was op die manier een aantrekkelijke werkgever voor veel inwoners van het dorp Bommel en omgeving. Na het terugtreden van de laatste generatie smeden kwam ruim tien jaar geleden een einde aan het bijna driehonderd jaar oude Bemmelse bedrijf van Steenhof. De 'Smederij van Steenhof' zal echter nog lang in de herinneringen van veel van onze dorpsgenoten voortleven.

Dit artikel kwam tot stand met de bereidwillige medewerking van mevrouw Mirjam Middelbrink-Steenhof, die ons haar uitgebreide documentatie over de familie Steenhof ter beschikking stelde. Voorts leverde zij veel informatie en het meeste fotomateriaal betreffende 'De Remise'. Theo van 't Hullenaar en Frans van Gelder waren bereid te vertellen over hun ervaringen. Piet Boerboom en Tonny Sonderen gaven nog wat aanvullingen. Thé Hoekjan vertelde over de tijd dat zijn vader bij Steenhof werkte. Aanvullend fotomateriaal kwam van Theo van 't Hullenaar, de heer Hoekjan uit Arnhem (kleinzoon) en het archief van de kring. Het verhaal kon worden afgerond met gebruikmaking van waardevolle toelichtingen, aantekeningen en foto's die mevrouw Jeanne Wesselink-Steenhof aanleverde, nadat zij en haar familie de conceptversie hadden beoordeeld. Waarvoor mijn dank.

Gerard Sommers

Flitsen uit de geschiedenis van Doornik (6)

Willem van Arenborch Wzn, Heer van Doornik en Ressen (1526-1562)

Willem van Arenborch Wzn volgde zijn vermoorde vader in 1526 op als Heer van Doornik en Ressen. In zijn periode verliest Gelder voorgoed zijn autonomie. In de Over-Betuwe hielden de families van de aanzienlijken de touwtjes stevig in handen, de gewijzigde politieke verhoudingen ten spijt. Willem van Arenborch en zijn broer Otto hoorden in dat kringetje niet thuis. In deze periode van grote ontevredenheid onder burgers en plattelanders over de toenemende armoede raakte Gelder direct betrokken in de vrijheidstrijd van de Nederlandse gewesten en in de onzalige godsdienststrijd.

Inbraken in een gesloten circuit

Met handenvol Gelders goudgeld was de jonge Karel van Egmond destijds uit zijn gevangenschap vrijgekocht en enthousiast ingehuldigd als de nieuwe hertog Karel van Gelder. In de stellige verwachting dat een lange periode van vrede eindelijk nieuwe economische welvaart zou brengen en men kon terugkeren tot de onoverzichtelijke bestuursstructuren en de versnipperde rechtspraak van weleer, zonder lastige controlerende pottenkijkers. Dus schaarde heel Gelder zich enthousiast achter de nieuwe landsheer. Allard Hackfort was toen richter in Ressen. Bernt en Hendrik Hackfort uit dat aanzienlijke Betuwse geslacht werden ritmeester in het nieuwe legertje van de jonge hertog. Alles zou immers weer worden als vroeger. Het pakte heel anders uit met een hertog die lak had aan privileges en traditioneel verworven voorrechten, die overal zelf regelend wilde optreden en die zijn vertrouwelingen liet infiltreren in de gesloten bestuurscircuits. In 1526, toen Karel's schildwacht in de Over-Betuwe, Willem van Arenborch, in Elst werd vermoord, waren de Over-Betuwse bestuurders allang op de wispelturige en tirannieke Karel van Gelder uitgekeken en zij zochten steun bij de Nijmeegse burgemeester Jacob Kanis, de kampioen van de Gelderse vrijheid.

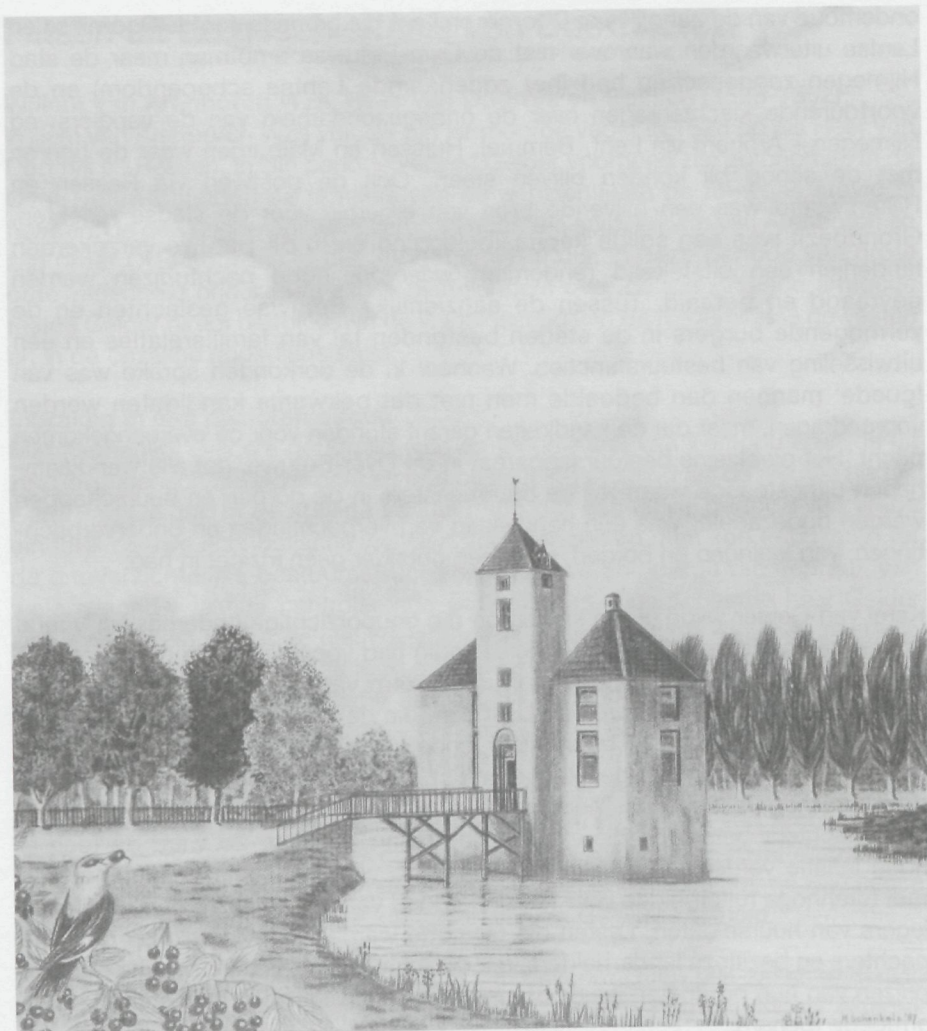
In de Over-Betuwe wilde de kleine clan van bevoorrechten hun zaken onderling blijven regelen zonder tussenkomst van derden. De hertog hadden zij eigenlijk alleen maar nodig om hun voorgekookte beslissingen pro forma van zijn zegel te voorzien. De toonaangevende families in de Over-Betuwse ridderschap beschouwden de Over-Betuwe als een soort grote heerlijkheid, waarin alleen zij zeggenschap hadden. De stadse heemraden die zelf grondbezitter in de Over-Betuwe waren, letten alleen maar op de belangen van de stadse geestelijke instellingen, broederschappen en vermogende burgers met grondbezit in de Over-Betuwe. Zoals de goederen van de Nijmeegse Commanderie van St. Jan en van de steenrijke Nijmeegse schepen Gerardus van Lent Jzn die grensden aan het goed Doornik.

Strubbelingen met de steden werden in der minne opgelost of door een van de partijen op de lange baan geschoven. Zoals het eeuwige geharrewar over het

onderhoud van de bandijk van Doornik en Lent die grensde aan de Doornikse en Lentse uiterwaarden waarover niet de Over-Betuwe ambtman maar de stad Nijmegen zeggenschap had (het zogenaamde Lentse schependom) en de voortdurende klachtenregen over de onbegaanbaarheid van de verkeersweg Nijmegen - Arnhem via Lent, Bommel, Huissen en Malburgen waar de boeren met de schop bij konden blijven staan. Ook de postweg via Ressen en Rijkerswoerd was een blijvende bron van ergernis voor de stadse regenten. Grondbezit was een solide kapitaalbelegging en in de Betuwe verzekerden landerijen een uitstekend rendement waarvoor hoge pachtprizen werden gevraagd en betaald. Tussen de aanzienlijke Betuwse geslachten en de vermogende burgers in de steden bestonden tal van familierelaties en een uitwisseling van bestuursfuncties. Wanneer in de oorkonden sprake was van 'guede' mannen dan bedoelde men niet dat bekwame kandidaten werden voorgedragen, maar dat de kandidaten garant stonden voor de overeengekomen pacht. Het piepkleine bestuursapparaat in de Over-Betuwe, dat alle werkzaamheden uitbesteedde waarmee de buurmeesters in de dorpen en buurschappen werden opgezadeld, was één handjeklap van verpachtingen en onderverpachtingen, van leningen en borgen, waar een outsider geen inzicht in had.

Karel van Gelder wilde greep krijgen op die ondoorzichtige onderonsjes. Vooral omdat hij voortdurend geld, veel geld, nodig had voor zijn uit de hand gelopen militaire avonturen. Dat ging zonder enige vorm van overleg met de regionale bestuurders. Zo werd Gerard van Lent Jzn, die de bieraccijns in het hele ambt had gepacht, (en op zijn beurt weer onderverpachtte) plotseling belast met opcenten voor de hertogelijke schatkist. Natuurlijk werden die opcenten doorberekend in de consumentenprizen want de steenrijke schepen en zijn onderpachters betaalden die indirecte belasting zelf niet. Zo werd de toch al hoge inflatie verder aangewakkerd. De hertog was inflatiemaker nummer één met torenhoge ruitergelden voor het onderhoud van zijn steeds groter wordende legers van huursoldaten. Lasten die tenslotte werden afgewenteld op de arme pachters en bezitloze landarbeiders, die de schade probeerden te verhalen in de prijzen van hun producten op de stadse markten, waar de prijzen stegen en de armoede toenam.

Omwille van nog meer geld brak Karel van Gelder in in gevestigde tradities en in gemaakte financiële afspraken over verpachte functies. Zonder overleg, soms met beschuldigingen van corruptie en eedbreuk, ontsloeg hij hem onwelgevallige bestuursfunctionarissen en 'vergat' dan de gestorte pachtgelden voor die functies te verrekenen. Zo ook stelde hij zonder enige vorm van overleg nieuwe functionarissen aan en verstoorde daarmee bewust de gevestigde orde. Zo kreeg Willem van Arenborch de nieuwe heerlijkheid Doornik en Ressen, die uit het ambt Over-Betuwe werd gelicht en kreeg Doornik als novum in de Over-Betuwe een bezetting van ruiters en knechten. Nijmegen moest de schade betalen.

Het 'Huis Doornik' zoals wij dat uit een enkele schets kennen, werd door Willem van Arenborch gebouwd. De stallen en schuren stonden buiten de beschermende gracht. Willem van Arenborch had in Doornik een bezetting van enkele tientallen ruiters en knechten. In 1585 werd de bezetting door de Spanjaarden vermoord. In 1591 verbleef Prins Maurits op het 'Huis Doornik'. Vóór 1824 werd dit huis gesloopt om plaats te maken voor een riante herenboerderij die in 1944 werd verwoest.

Familierelaties

Met die beslissing trof hij, misschien wel bewust, de invloedrijke familie Hackfort. Allard Hackfort, de éminence grise van de familie, was richter in Ressen en hij bezat daar, grenzend aan het goed Doornik, 68,5 morgen land. Verder bezat hij

landerijen in Elst, in Merm en de 'Dijksche Tienden' in Bemmels. Door de komst van Willem van Arenborch in Doornik was hij zijn functie van richter in Ressen kwijt. Dat heeft de familie hem niet in dank afgenomen. Allard was de zoon van Bernt Hackfort en Johanna van Deelen. Hij trouwde met Elisabeth Vaeck, de dochter van de invloedrijke Nijmeegse schepen en burgemeester Henrick Vaeck die met Beele van Steenberg was getrouwd.

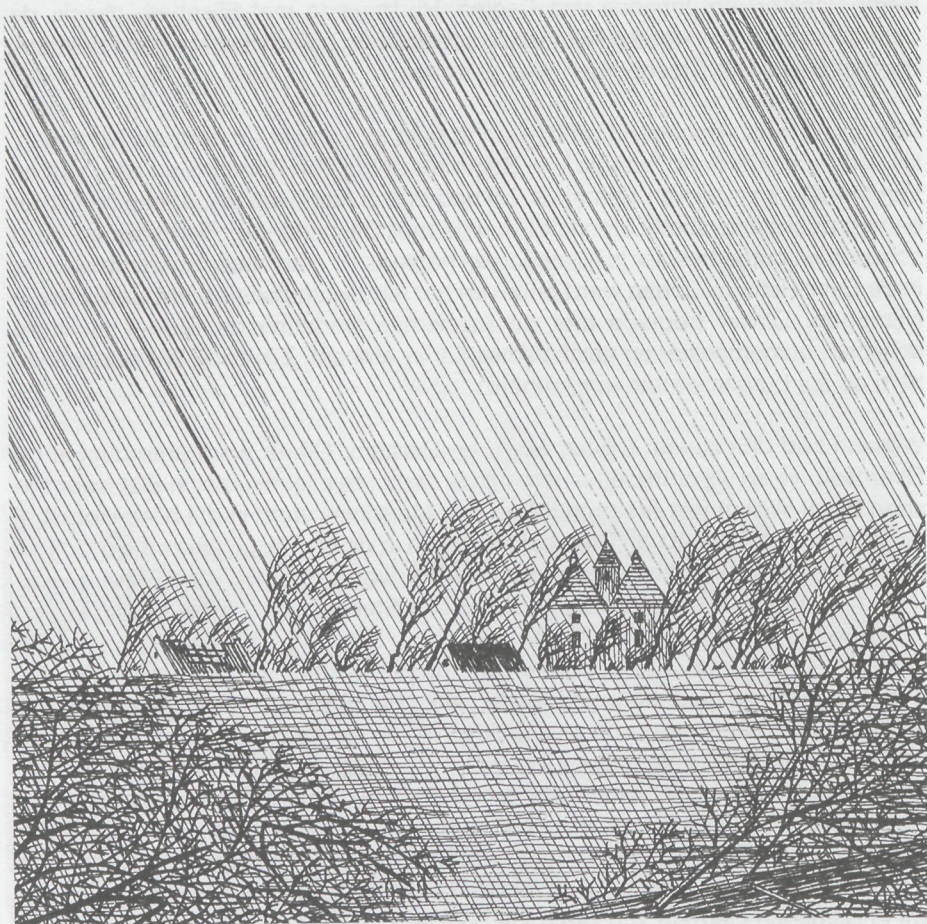
Allard was zeer vermogend en hij leende geld aan zowel Arnhem als Nijmegen. Hij was 'scheidsvriend' van de Van Bemmels en de Van Brienens en later van de Van Munsters en de Van Bemmels. Hij had drie zonen: Henrick, Johan en Olivier en een dochter, Lysbeth. Henrick trouwde met Gijsberta van Riemsdijk en werd schepen en burgemeester in Nijmegen en namens de stad heemraad/ambtsjonker in de Over-Betuwe. Johan werd prior van het regulierenklooster Sint Catharina in Nijmegen. Olivier trouwde met de Arnhemse Christina de Ridder en werd schepen, burgemeester en gasthuismeester in Arnhem. Zijn zoon Wijnand volgde hem op als burgemeester van Arnhem.

Wijnand had drie zonen: Olivier, Allard en Gerhard. Olivier werd ambtman in de Over-Betuwe en wij ontmoeten hem op de beruchte bijeenkomst in Elst waar zijn zoon Bernt Willem van Arenborch doodde. Misschien werd in die bijeenkomst al bekosttoofd dat Joost van Bemmels ambtman in de Over-Betuwe zou worden. In 1527 trad Joost van Bemmels in functie. Hij was getrouwd met Anna Vaeck, kleindochter van Henrick Vaeck en Beele van Steenberg (Joffer Hues).

In 1535 werd Joost van Bemmels uit zijn functie gezet omdat hij, zo luidde de officiële beschuldiging, door de moeder van een doodslager was omgekocht om in plaats van haar zoon een onschuldige voor de moord te laten opdraaien. Verdere bijzonderheden ontbreken. Het blijft hoogst merkwaardig en in onze ogen zeker verdacht dat de getuige a charge in dit proces de vals beschuldigde was die voor zijn getuigenis werd beloond met het schoutambt Elst. Joost van Bemmels was zijn pachtpenningen kwijt, omdat de hertog functionarissen ontsloeg om op die manier schuldeisers kwijt te raken. In deze periode kennen wij in Nijmegen Herman van Doernick als stadsschrijver en zijn zoon Coinradus als burgemeester en schepen en zijn zoon Frans als canonicus van de Sint Steven. Omdat genealogen twijfelen aan de verwantschap met de van Doernic's van 'Huis Doornik' gaan wij hier niet verder op in.

De genealogie van het geslacht Hackfort in deze periode is een treffend voorbeeld van de nauwe familiale verstrengeling van de aanzienlijke geslachten in de Over-Betuwe met toonaangevende families in de steden en daarmee van de invloed van de steden op de regionale bestuurders. De familierelaties en de hulp die men elkaar onderling bood, waren al tijden vanzelfsprekend in de Over-Betuwse ridderschap. Zo was de vader van de Ressenense Allard Hackfort, Bernt, executeur testamentair voor de weduwe van Aelbert van Bemmels, die ambtman

in de Neder-Betuwe was. Hij stond borg voor Goissen van Bommel toen die schatmeester in het westelijk deel van de Over-Betuwe was en voor Evert van Bommel als zaakwaarnemer voor de gebroeders Willem en Henri Hackfort.

De grootste vijand van de mensen in Oud-Doornik was het water dat tenslotte in 1799 hun buurschap wegvaagde. Het 'Huis Doornik' was zo gebouwd, dat de woonvertrekken boven de hoogst mogelijke stand van het water lagen.

Alles draaide bij de heren uit de stad en uit het ambt om geld en grondbezit dat binnen de familie moest blijven. De vroegere ambtman Arend van der Lawick bezat in Elst 177 morgen en 'Joffer van der Lawick' 106 morgen. Het goed Doornik werd begrensd door de landerijen van Allard Hackfort, van de Nijmeegse Commanderie van St. Jan (80 morgen) en van de schatrijke Nijmeegse schepen Gerard van Lent Jzn die alleen in Lent al 105 morgen bezat. Daarnaast had hij landerijen op 'Den Hoge Velde' in Elst en in Reek. In Nijmegen bezat hij het huis

'Den Slotel' in de Grotestraat. In de zomer woonde hij op het Huis te Lent. Andere van Lent's hadden ook landbezit in de Doornikse en Lentse uiterwaarden.

Dereck van Lent had voor zijn buitendijs land voor Doornik een overeenkomst voor gezamenlijk dijkonderhoud met Willem Tegnagel van Sandwyck gesloten: *dat wy geloift hebn, tot welke tyt en so dycke des not behoirt den dam te helpen halden, te vermaecken off te verbeteren. Hoegen legghen off anders tot onser beyder onhardick wy dan malckanden die een tot des anden gesynne getreulick te helpen sullen den dyck also te helpen maecken en halden ten ewigen dagen...* Eigenbelang stond voorop. Daarvoor onderhield men onderling en met de steden goede relaties. Ook met de ambtenaren van de rekenkamer en het Gelders Hof in Arnhem. Olivier Hackfort Allardszoon was hofmeester van de hertog in Arnhem. Voorzichtigheid in deze moeilijke tijden is de moeder van de porceleinkast was het devies van de heren. Karel maakte al scherven genoeg. Dat nam niet weg dat men zoveel mogelijk zijn eigen gang ging en ongenode ogen buiten de eigen keuken hield. De sympathie voor de hertog was al lang over. Dat kwam spectaculair naar voren op de beruchte bijeenkomst in Elst waar Willem van Arenborch werd vermoord. Jacob Kanis, de vijand voor het leven van Karel van Gelder, was daar een welkome gast, ondanks de vloek die de hertog over de geslepen en vasthoudende Meester had uitgesproken: *...dat niemand meer met de meenedige en moordlustige Jacob Kanis mogt handelen, converseren, eten off drincken...* De reactie van Meester Jacob Kanis was even simpel als bedreigend voor de positie van de hertog: *...wy en begheren geen vrient-schap off geloof meer van hem, wy hebben van sulcks genoegh....*

Willem van Arenborch Wzn en zijn tijd

De Van Arenborchs waren in het Over-Betuws circuitje van aanzienlijken personae non grata vanwege hun relaties met de hertog. De gevestigde families wisten hen buiten de bestuurlijke functies in het ambt te houden. Of de moord op Van Arenborch een uit de hand gelopen ordinaire caférusie is geweest, wagen wij te betwijfelen. Enige indicatie voor een complot ontbreekt evenwel. Het spreekt vanzelf dat de beide zoons Willem en Otto niet met open armen werden ontvangen. Willem Wzn werd door de hertog op de gebruikelijke wijze in de heerlijkheid Doornik en Ressen bevestigd. In de bronnen vinden wij geen aanwijzingen dat hij of zijn broer zich op enigerlei wijze actief met de regionale of gewestelijke politiek hebben bemoeid. Toch zijn zij zeker betrokken geweest bij de plannen van Karel van Gelder voor een vaarweg en een landweg door de Over-Betuwe naar Arnhem.

Na de mislukte, doldrieste aanval van Karel van Gelder op Huissen vond Karel het nodig om een directe verkeersweg door de Over-Betuwe aan te leggen voor de verbinding van Nijmegen met Arnhem en parallel daaraan een vaarweg voor goederen- en personenvervoer, om te voorkomen dat de Huissenaren het verkeer in de Over-Betuwe konden stilleggen. Die vaarweg voerde langs Ressen

en de landwetering betekende mogelijke wateroverlast in de heerlijkheid Doornik en Ressen. De beide steden en de bestuurders in de Over-Betuwe konden zich vinden in die plannen en op 13 augustus 1534 gaf de hertog opdracht tot het graven van die landwetering. Er is toen niets van terechtgekomen.

Ondanks de groeiende sluimerende onrust in beide steden en in het ambt, gebeurde er nauwelijks iets opzienbarends in de heerlijkheid Doornik en Ressen. In 1529 werden onze gewesten getroffen door een epidemie van de 'Inglische swetingh siekte', een soort Spaanse griep, die vele slachtoffers maakte. De pachters hadden als vanouds hun problemen met kwelwater, halve en hele misoogsten en het tijdrovende werk aan de bandijken en de waterlossings-systemen. De relaties van de hertog met de autoriteiten in de steden en in het ambt, van hoog tot laag, werden steeds problematischer en escaleerden in de onbesuisde belegering van de 'rebelse' steden Nijmegen, Zutphen en Doesburg door Karel. Het kostte hem de hertogshoed en Willem van Kleef en Gulik werd de nieuwe landsheer. De Over-Betuwe is niet zonder kleerscheuren uit het beleg van Nijmegen gekomen. In het visitatieverslag van de Commanderie van St. Jan uit 1540 lezen wij dat de boerderijen 'die Roy' ('De Broodkorf') 'Vysvelde' en 'Lawickh' in Lent 'bi kriegswesen' enkele jaren geleden waren afgebrand. Over verdere schade voor boeren en pachters in de omgeving, die als regel de huurlingen van proviand en slachtvee moesten voorzien, wordt niet gerept.

In 1543 verloor Gelder voorgoed zijn autonomie met het traktaat van Venlo dat een dictaat van de zegevierende keizer Karel V was. In 1543 overleed Olivier Hackfort en met Kerstmis van dat jaar een teleurgestelde Meester Jacob Kanis. De Geldersen hoopten op een lange periode van vrede en een herstel van de ingestorte economie, ondanks de schatting van 300.000 goudguldens die de keizer Gelder oplegde en die slechts met de grootste moeite en in termijnen door het verarmde gewest kon worden opgehoest. Iedereen moest bijdragen. Ook de mensen in Doornik en Ressen, direct of indirect in hogere pachtprizen.

In de Over-Betuwe hielden de gevestigde heren de touwtjes stevig in handen. In die gesloten clan werden afspraken gemaakt over pachtafdrachten en werd beslist over ambtslasten en polderlasten, over de verdeling van de stijgende landslasten en over de verdeling van de arbeidsopdrachten voor de arbeidsplichtige ingezetenen bij het onderhoud van de dijken en de waterlossingssystemen. De buurmeesters in de dorpen moesten diezelfde arbeidsplichtigen ook inzetten bij de aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen. De lucratieve baantjes verdeelden de heren als vanouds onder elkaar. Olivier Hackfort werd tijdelijk opgevolgd door Dirk van Wely als voorbereiding op het ambtmanschap van Bernt Hackfort van 1545 tot 1553. Daarna werd Henric van Gent tot 1563 ambtman/richter/dijkgraaf in de Over-Betuwe.

Het verwachte economische herstel bleef uit. De Gelderse steden verkommerden onder meer door de felle concurrentie met Enkhuizen en Hoorn, Amsterdam en Haarlem en door de teruglopende betekenis van de Rijn als transportas. Geen herstel in Nijmegen en Arnhem. Misoogsten en inflatie dreven de prijzen op en de groeiende werkeloosheid vergrootte de ontevredenheid. De plattelanders waren er in deze periode van zware lasten het slechtst aan toe. De grondbezitters, plattelandsadel, geestelijke instellingen en vermogende burgers, kregen jaar in jaar uit een groot deel van de inkomsten van het land zonder materiële tegenprestatie en zij wentelden hun extra lasten af in groeiende haast onbetaalbare pachtprizen. Een stand van vrije boeren met landbezit ontbrak vrijwel volledig. De plattelanders waren het kind van de rekening. In 1562 overleed Willem van Arenborch Wsz. Het was onrustig geworden in stad en gewest. Onder zijn opvolgers zou de heerlijkheid Doornik en Ressen geteisterd worden door oorlogsgeweld en watergeweld.

Martien A.G.M. Schenkels

Bronnen buiten de genoemde bronnen bij eerdere publicaties: Geschichte der Familien Van Lent/Lente, Tijdschrift Numaga 30e-jaargang nr. 1, 1983 en Jaarboek Numaga 1998.

't Is historisch

Autorit

Op een dag in de zestiger jaren stond ds. Van der Hoeven bij de bushalte in Ressen te wachten op de bus naar Arnhem. Plotseling stopte er een auto bij de bushalte. Het was een grote Amerikaanse slee en die kon van niemand anders zijn dan van Wim Doornenbal, de eigenaar van het kraanbedrijf WIDO. "Wilt u meerijden, dominee," vroeg de heer Doornenbal vanuit het raampje, "ik moet ook naar Arnhem." De dominee had daar wel oren naar. Tenslotte zag de prachtige auto van de heer Doornenbal er aanmerkelijk comfortabeler uit dan de GTW-bus. Hij stapte in en de auto draaide de snelweg op. Nu hield de heer Doornenbal wel van hard rijden en de snelheidsmeter klom al gauw naar ver over de honderd kilometer per uur. Het duurde niet lang of de dominee had het water in zijn handen staan!

Toen ze na de korte maar hevige rit in Arnhem waren, stapte ds. Van der Hoeven uit, zich aan het portier vasthoudend en blij, dat hij weer vaste grond onder de voeten had. "Hartelijk bedankt voor de rit," zei hij, "wat ging het snel! Ik dacht tijdens de rit: we rijden rechtstreeks de hemel in!"

Of de dominee de terugrit weer in de auto van de heer Doornenbal heeft gemaakt, is niet bekend, maar het is wel hoogst onwaarschijnlijk....

Met dank aan de heer Van Beek voor het verhaal.

Joop Verburg

Oude gebruiksvoorwerpen

Een lezing in dialect

Een kleine vijftig belangstellenden luisterden op dinsdag 17 april jl. in een muisstille grote zaal van 'De Kinkel' aandachtig naar de lezing van Bart Hartjes. Vroeg in de avond was hiervoor een groot deel van de collectie oude gebruiksvoorwerpen van deze Gendtse spreker naar Bemmelse gehaald en in de zaal uitgesteld.

Al deze voorwerpen gingen tijdens de bijna drie uur durende thema-avond door de handen van de heer Hartjes. Bij het ene voorwerp stond hij wat langer stil dan bij het andere, maar overal zat wel een verhaal aan. Soms hadden die verhalen een nostalgische boventoon, dan was er weer een vrolijke noot. Want over humor beschikt deze spreker zeker.

Wat mij vooral bij bleef waren de 'inkijkjes' die de verhalen boden in het harde leven en de moeilijke omstandigheden van de vorige generatie(s), die dagelijks met deze gebruiksvoorwerpen in het eigen levensonderhoud en dat van hun gezin moesten voorzien. Van de dagen op het bietenveld tot het kromgebogen maaien van de rogge, van het bundelen van het snoeihout voor de bakker tot het opsteken van de hooibalen op lange warme werkdagen. En dan te bedenken dat het allemaal toch ook nog maar zo kort geleden is.

Er werd op deze avond gesproken over de ringen van de stier, de hoogte van het uier van de koe, de krammen van de zeug, de bit van het paard, het zadel van de trekhond, de bel van de hamel en de haan, die 'suker is duur' kraaide. Bij diverse gebruiksvoorwerpen kwamen we als vanzelf ook op eten en drinken terecht. We hoorden dat er verschil is tussen het roken van vlees en gerookt vlees maken. En dat een lekker 'stukske van de buukriem' verband houdt met de juiste inhoud van de drankton.

Vanwege het feit dat Bart Hartjes in zijn jonge jaren ook nog in Bemmelse woonde, was een aantal van zijn verhalen voor veel van de aanwezigen extra herkenbaar. Menig signaal van herkenning ging over en weer tijdens deze avond. Het feit dat hij weer eens de gelegenheid had om zich te richten tot veel van zijn oud-dorpsgenoten nam Bart Hartjes te baat om ook nog een hardnekkig misverstand uit de wereld te helpen. Van de familie Hartjes zou namelijk het gerucht de ronde hebben gedaan, dat dat stropers waren. Dat wilde hij bij deze graag rechtzetten.

Dit gedeelte van zijn verhaal mistte echter wel de overtuiging, die de rest van zijn betoog kenmerkte. Of dat kwam door het vele stropersmateriaal dat hij mee had gebracht en de prima demonstratie die hij over het gebruik daarvan gaf? Het zal allicht menigeen te denken hebben gegeven.

Het enthousiasme van de spreker nam zo mogelijk nog toe, toen hij in de hoek van de bijenteelt en het daarbij behorende materiaal kwam. Honingraten, pijpen, honingpersen en honingslingers werden gedemonstreerd. Ook bij dit deel van de inleiding kwam naar voren hoe men vroeger al improviserend en vaak met behulp van uitermate vakkundige dorpssmeden de meest vernuftige en doeltreffende gebruiksvoorwerpen wist te maken. Maar ook hoe achteloos daar na zoveel jaren soms afstand van gedaan wordt. Want menig voorwerp werd door Bart Hartjes in hoogst eigen persoon van een roemloos einde op een afvalberg gered. Tegenwoordig weet menigeen die met oude spullen omhoog zit hem te vinden. Bij Bart Hartjes zijn uw spullen in goede handen!

Sommige van de gebruiksvoorwerpen uit de collectie van de heer Hartjes leenden zich niet voor vervoer naar 'De Kinkel'. Daaronder bevond zich bijvoorbeeld de strosnijmachine waarvan hij op bovenstaande foto de werking demonstreert.

Voor een thema-avond over oude gebruiksvoorwerpen zijn uiteraard oude gebruiksvoorwerpen nodig én iemand, die daarover met gezag kan vertellen. Dat laatste vereist leeftijd en ervaring in het werken met de betreffende gereedschappen en materialen. En als die persoon het dan ook nog heel aardig weet te brengen, dan levert dat, zo is ons gebleken, een prima thema-avond op. Want alle aanwezigen zullen het kunnen bevestigen: niemand kan beter het verschil demonstreren tussen een retourhak en een retourmes dan Bart Hartjes.

Gerard Sommers

Straatnamen in Bemmel, Haalderen en Ressen

Franciscusstraat

De Franciscusstraat ligt in de wijk Klappenburg en loopt vanaf de Flierenhofstraat, enigszins parallel aan de Oostervelden, in oostelijke richting tot aan de Esdoornstraat. De naam doet op het eerste gezicht een beetje vreemd aan, omdat de omliggende straten de namen dragen van Bemmelse personen. Nu was Franciscus ook een persoon, maar een uit een ver verleden en niet echt Bemmels.

In Bemmel woonden vroeger de Eerwaarde Zusters Franciscanessen in het klooster aan de Dr. Poellstraat. Zij verzorgden het rooms-katholieke onderwijs voor meisjes op de school aan de Dorpsstraat. In september 1964 hadden zij, samen met de Bemmelse gemeenschap, op feestelijke wijze gevierd dat ze 100 jaar in Bemmel woonden en werkten. Dit was voor het college van burgemeester en wethouders reden om een straat naar hen te vernoemen.

In het verslag van 16 oktober 1964 hierover staat te lezen dat de gemeenteraad akkoord gaat met een voorstel van burgemeester en wethouders om enkele nieuwe straten in de gemeente een naam te geven. Voor Bemmel was dat onder andere: op complex De Klappenburg: Franciscusstraat, ter herinnering aan het onlangs gevierde eeuwfeest van de zusters Franciscanessen.

Maria Janssen

Internet wetenswaardigheden

Rijn Waal Web

Het Rijn Waal Web (<http://www.rww.nl>) is het Europees samenwerkingsverband op internet over de Nederlandse en Duitse zijde van het grensgebied (van Duisburg tot Arnhem en van de zuidelijke Achterhoek tot noordelijk Limburg). Er is een breed spectrum aan interessante onderwerpen op de site vertegenwoordigd. Op recreatief en cultureel gebied bevat de site tips over allerlei manifestaties en evenementen. Inwoners kunnen vragen stellen over het laatst gelezen boek en er is informatie over onderwijs en opvoeding. Op het gebied van Geschiedenis, Genealogie en Archeologie is veel informatie over de streek te vinden en zijn er verwijzingen naar allerlei verenigingen op dit gebied en bronnen waar nog meer informatie te vinden is.

Adri Stuart

Boeken

'Twee maal oorlog' door Theo van Duren

De subtitel geeft de inhoud goed weer: 'Ervaringen van de Indië-veteranen uit de gemeente Bemmeler die na de tweede wereldoorlog werden uitgezonden naar het toenmalige Nederlands Oost Indië'. Het motto van de schrijver luidde: "Omdat openheid de basis is voor rechtvaardigheid".

Met de zeer druk bezochte officiële presentatie van het boek, eind maart jl. in de bibliotheek van Bemmeler, werd een periode van twee jaren afgesloten waarin plaatsgenoot en oud-Indië-veteraan Theo van Duren de verhalen van 32 Indië-veteranen optekende. Door de financiële bijdragen van diverse sponsors kan het 368 pagina's dikke boek voor de lage prijs van f 20,- worden verkocht. Het boek is te verkrijgen bij de Bibliotheek Bemmeler.

'150 jaar Katholiek Leven in Lent' door Kees Hakvoort, Beppie van der Heijden en Jan Walravens

Dit jaar bestaat de rooms-katholieke parochie Onze Lieve Vrouwe Geboorte te Lent 150 jaar. Ter ere van dit feit is een gedenkboek uitgegeven. Het is volgens de schrijvers een echt jubileumboek geworden: een blader-, lees- en kijkboek voor oude en nieuwe Lentenaren, die dingen zullen herkennen uit het verleden of zich zullen verbazen over de rol van de parochie Lent. Het boek is te koop bij de pastorie aan de Pastoor van Laakstraat te Lent, op dinsdag- en vrijdagmorgen. De prijs bedraagt f 40,-.

Agenda

Historische Kring Bemmeler

Dinsdag 29 mei 2001 in Cultureel Centrum 'De Kinkel' te Bemmeler

19.00 uur: Algemene ledenvergadering

20.00 uur: Thema-avond 'Archeologie'

De heer Peter van den Broeke van de archeologische dienst Nijmegen zal ons voor de pauze vertellen over de archeologie in het Waalspronggebied. Zijn inleiding heeft als titel 'De man van Lent en zijn nazaten'. Na de pauze zal mevrouw drs. Juke Dijkstra van het archeologisch dienstencentrum (ADC) het een en ander vertellen over het archeologisch onderzoek rondom de Essenpas. In de pauze van de thema-avond zal de jaarlijkse kringprijs worden uitgereikt. Leden ontvangen nog een uitnodiging, met een nadere uitwerking van het programma.

Zondag 8 september 2001 - Open monumentendag

Op deze dag is de kring, zoals de laatste jaren gebruikelijk, present op de 'Culturele Manifestatie' in kasteel 'De Doornenburg'. Het thema van de Open

Monumentendag van dit jaar zal zijn 'Wonen'. De kring zal weer een mini-expositie aan het onderwerp wijden.

Thema-avond en excursie

Zoals gebruikelijk is er in het najaar nog een thema-avond. Voor de leden zal ook een excursie worden georganiseerd. Nadere details hierover zijn nog niet te geven.

Historische Kring Doornenburg

Ledendag: zondag 27 mei

Voor de leden van de kring is een wandeling met gids georganiseerd in het natuurgebied Klompenwaard. De wandeling begint om 13.30 uur bij de inrit naar Fort Pannerden. Inschrijving vóór 10 mei bij de heer R. Aleven, Molenstraat 6 te Doornenburg. Het maximum aantal deelnemers is gesteld op 30. Niet-leden betalen een bijdrage van f 3,50.

Historische Kring Huessen

Expositie Stadsmuseum Hof van Hessen

De wisselexpositie 'Een band met de klant' over de Huissense middenstand loopt nog steeds en is tot de zomer te bezichtigen in het stadsmuseum. Het museum is op zaterdag- en zondagmiddag van 13.00-16.30 uur geopend.

Historische Kring Gende

Excursie naar 'Het Ambacht Haalderen' en de kerk van Haalderen

Op zaterdag 12 mei om 13.00 uur vertrekken de leden van de Gendtse kring per fiets vanaf het kringgebouw. Na een rondleiding van een uur bij 'Het Ambacht', wordt de fraaie kerk van Haalderen bezocht, waar pastoor Aarsen voor een toelichting zal zorgen. Na een bezoekje aan de begraafplaats wordt teruggefietst na het kringgebouw, waar men om 16.00 uur terug hoopt te zijn.

Fototentoonstelling en presentatie Kadastrale Atlas 1832 Gendt

Op 23 en 24 juni tijdens het Kersenfeest wordt de Kadastrale Atlas 1832 Gendt ten doop gehouden. Tevens is er de traditionele fototentoonstelling in 'De Leemhof', deze keer over de genealogie van enkele Gendtse families.

Viering voltooiing van de Molenwijk

De kring heeft zich met succes beijverd om in de straatnaamgeving van deze nieuwe wijk tot uitdrukking te laten komen, dat de wijk werd gerealiseerd in het gebied waar tot in de oorlog 'De Gentsche Molen' stond. Aanleiding om hier op 8 september bij de voltooiing van de wijk bij stil te staan.

Zondag 8 september 2001 - Open monumentendag

Op deze dag is de Gendtse kring ook aanwezig in 'De Doornenburg' (zie boven), waarschijnlijk met foto's van oude panden in Gendt.

17-5
1947

P. v. BEEK

Kantoorboekhandel en Religieuze Artikelen
DORPSSTRAAT 238 — BEMMEL

Ruime keuze in :
ROZENKRANSEN
KERKBOEKEN
MISSAALS
KRUIZEN
BEELDJES
SCHILDERIJEN enz.

Voor H.H. ROKERS !
Voor de a.s. Feestdagen
grote sortering
in :
SIGAREN
SIGARETTEN
TABAK

GLAZEN BOTERVLOOTJES

25 CENT

Fa. Th. Bongers & Zn.

TELEF. 220 — BEMMEL

16-5-1947

70568

PETERS' Groenten- en Vishandel

22-5-47 TELEFOON 276 - BEMMEL

IEDERE DAG:

verse Asperges, Kropsla, Spinazie,
Andijvie, Radijs, Bloemkool en Spiercie-
bonen in blik

IN-ONZE AFDELING VIS:

Iedere dag verse en gebakken Vis.

NIEUWE, ZOUTE EN ZURE HARING

Verscheidende soorten vis in blik,
Haring en Zalm enz.

TEVENS TE KOOP GEVRAAGD

kleine en grote partijen Consumptie-Aardappelen.

TE KOOP

Rook- en Pruimtabak; zeer
billijk en Bevelanderpoot-
aardappelen.

J. POLMAN, Plak no. 351,
Bemmel. 67418

TE KOOP '47

5-jarige Ruin, middel
zwaar, Kartuijg, Stortkar,
Motorrijwiel 125 c.c. en
Handkipper voor auto.
A. STUART, Oostervelde,
Bemmel. 70742

TE KOOP 21-5-47

3 bronskleurige Mammoet
Kalk. met Kuikens, tevens
1 Mammoet Kalk. Ook ge-
negen te ruilen. - Groene-
straat 47, Bemmel.
70581

TE KOOP

70 KIPPEN, W.L., broed
1946. G. PETERS, Groene-
straat 46, Bemmel. 69318

GEVRAAGD

Flinke smidsknecht of gevorderde

bekend met hoefbeslag en
landbouw-werktuigen in-
of extern. W. RELJMIERS,
Smederij, Haalderen.

31-5-1947

72982

Historische Kring Bommel

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bommel.

Bankrekening: Rabobank Bommel 10.57.26.443

Internetadres: http://www.trefpunt.net/hk_bommel/default.htm

Samenstelling bestuur:

Tel: (0481-)

Drs. M.H.J.M. Kocken (voorzitter/archeologie)	Franciscusstraat 14, 6681 VT Bommel.	465522
J. Verburg (secretaris)	Teselaar 61, 6681 BE Bommel.	461603
G.J. Sommers (penningmeester)	De Houtakker 1, 6681 CW Bommel.	464933
M.J.P. Janssen-v.Gelder (documentatie)	Dorpsstraat 8, 6681 BN Bommel.	464349
A.B.P.M. Stuart (genealogie)	Bakershoeve 106, 7326 DM Apeldoorn.	055-5410637

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers, Adri Stuart en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bommel:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 25,- (€ 11,35) per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen f 10,- (€ 4,54).